NEMZETI NŐNEVELÉS.

XII. ÉVFOLYAM. SZEPTEMBER 1891. VII. FÜZET.

RÉGEN, MA — DE HOLNAP?

Túl a Dunán, a szép tolnamegyei hegyek közt, még mindig találni kastélyokat, melyekben nem főznek pálinkát, melyek előtt a dobot még nem ütötték meg, s melyekben boldog, egyszerü, igaz magyar családok laknak.

Augusztus utolján enyhe, majdnem tavaszias napok jártak. A természet a hosszú zordon telet, s az esős, kedvetlen nyarat ki akarta pótolni. Újból virágzásra hajtotta a fákat, a nyári körtvék seregestől siettek virágozni. A hajóra, a mint mentem Paks felé, a Duna szigeteiről oda látszottak a fehér virágcsokrok. Az ember szinte valamely déli tengeren képzelte magát.

Nem mondom, hogy babonás vagyok, hogy félek a péntektől, a nyúlszaladástól, az oláh paptól, az otthon feledett kulcstól, de bevallom, a jelek különös módon hatnak kedélyemre.

E virágos fák az út kezdetén kedvessé tették útamat. Családi ünnepélyre mentem egy régi jó barátomhoz. Vasárnap volt. Ilyenkor a legszegényebb ember is felölti jobb köntösét. Az asszonyok még előtte való estve megsöprik a ház elejét, az utczai részt, s az egész falu olyan lesz, mint egy szép lombos, tágas udvar.

Vidám gyermekek köszöntöttek, kiknek mindenki ösmerős. Kocsim után szaladtak egész a váraljai kastélyig.

— Isten hozott, — rázta meg kezemet a kissé megőszült, de egészséges barna-piros arczú jóbarát, — ugyan várnak ám odabent. Fehérdiék is itt vannak, a komám is, a sógor is. Kibékültünk. Azt akarom, hogy mikor Iluska elmegy a háztól, rossz emberem ne legyen. A plébános úr is eljő, gondolom, Csapóék is itt lesznek. Ejnye, be jó, hogy itt vagy. Muki őzet küldött. Te, Muki szegény, de jószívű ember.

A bizodalmas szív hamar kitárja — vallatlanul belső világát.

Mire felértünk a magas kőlépcsőkön, már évek történetét tudtam.

— Juliska, — kiabált barátom, — megjött a vendég! Te, itt mindenki fél tőled, hogy leírod. Írd le azt a fukar Károlyt. Te, megverte az Isten, a legnagyobbik fia — hanem elhagyom. Kénytelen volt — Juliska, megyünk ám — kivenni — Iluska, itt a bácsi — az iskolából. A fráter lopogatott, hanem minek beszéljem, elhagyom; no csak egy szívtelen ember, megérdemli, ha csúffá teszi a sors. Különben hagyj békét — töltsük ezt a napot ma szívünk szerint.

Valóban rég töltöttem oly édes időt, mint Péter barátomnál, ki, mint mint minden egyenes szívű, naiv ember, nem tudott betelni a szép ifjukor emlegetésével.

— Nézze, öcsém uram — fogott külön a délutáni órákban egy öreg tisztes úrhölgy — ez az én Ilka húgom meg akarja ölni a három leányát. Nem vette észre, azoknak annyi az irásuk, könyvük, hogy ember legyen, a ki bele nem bolondul. Iluska jer, jer, épen leczkéztetlek itt az öcsém uram előtt. — S a szép súgár, barna háziasszonyt, ki leánykái mellett szinte leánynak látszott még, nyilt, szeme tekintetével, karcsú termetével, könnyed mozdulataival, a kezénél fogva oda vonta hozzánk, — azt mondom itt a drága öcsém uramnak, hogy a leányaidat megölöd.

— Én, Kardos néni?

— Te. Mire való ebbe a három ártatlanba annyi zagyvalékot tömni, nem lesznek ezek se tanítók, se doktorok. Van tán még az apjuknak annyi, hogy a ki elveszi őket, üres kézzel nem viszi. Aztán ha meghalok, a mim van, én se viszem a koporsóba.

Finom mosolylyal fordult felém a háziasszony, hogy feleljen, de folytatta sebesen az öreg úrhölgy.

— Engedj meg, Ilka húgom, de, követem, mi sem voltunk falusi birkák. Olvastunk, többet mint ezek, s a mit egyszer elolvastunk, azt nem dobtuk el másnap. Kisfaludytól Jósikáig az ujjam hegyében volt minden. Irni is tudtunk, ha nem is czifrán, de jó, olvasható magyar betükkel. Nem kellett ahhoz pápaszem, mint ezeknek a láthatatlan, vékony, sovány betűihez. A számolásban

meg meg nem csalt volna a zsidó. Csak tudjanak ezek jól irni, olvasni, számolni, varrni, kötni, hímezni — aztán főzni. A többi haszontalanság. Tánczolni megtanul. Itt falun magunk között vagyunk. Legyen az apjának rendben a szénája, az anyjának a kamarája, ne járja mind szüntelen udvarukat a zsidó, ne küldjenek reczepiszés leveleket a bankoktól, váltókat a takarékpénztáraktól — eligazítjuk fiam a többi bajt. Mit akarsz Iluskával?

— Tanítónői oklevelet akarok neki szerezni.

— Jézusom, s itt mindjárt a faluban kántoroskodhatik is.

— Semmi különöst se találnék benne.

— Mit szól ehhez az őrült dologhoz, öcsém? Idáig vitte ezeket a szerencsétleneket a kasznár Zsuzsája. Én ezt a lányt az első napon kikergettem volna a pápaszemével. Engem Fodor uram tanított, a szentházi pap, de nem is tömte meg a fejemet ostobaságokkal. Nincs egy krajczár adósságom, zongora nem terpeszkedik a házamban, francziául, németül, angolul nem galagyolnak, a hatodik nagyanyám se tudott máskép, mint magyarul, no meg kicsit törtük a német szót — én se tudok egyébként.

— Edith postatiszt lesz.

— No hallott ilyet, öcsém? Jó, hogy itt van egy okos ember, ennek a szerencsétlennek az órakerekét egy kicsit legalább rendbe hozza. Hát Évikéből mit faragsz?

— Évike el fogja végezni a főgimnáziumot, kiküldöm Svájczba s mérnök lesz.

— Húzza a lánczot. No szép lesz. Akkor csak add szivem, komédiásnénak. A Kalmár Irén is énekesnő lesz, a kapitány leánya meg szinésznő Pesten, a Tömő Imre leánya meg telegráfus. Igy szaladnak ezek egymás után, édes öcsém. Aztán vén leányok maradnak, mert olyan okosak, hogy az ördög se mer hozzájuk fogni. Az én időmben ritka volt a vén lány, anyáink férjhez adogatták az első bálokon. Engemet is a szegszárdi kisdedóvodai bálon kért meg az uram. Jőjjön, jőjjön szent atyám, hagyja ott a kártyázókat — segítsen.

A csinos, nyalka, öreg lelkész gavalléros lépésekkel közeledett felénk. Nyájas arczáról leragyogott az öröm, hogy segítségére szo-

rulnak, s oly perfekt elegánciával foglalt helyet egy hintaszéken, mintha egész életét udvarlásokban töltötte volna el.

Horgas orrát feltartotta, és várta a kérdést.

— Mi a nézete főtisztelendő úrnak —

— Az államosítás kérdésében? Azt osztom.

— Dehogy.

— Az Ugron-Uzselácz ügyben? Nem osztom.

— Dehogy.

— Akkor nem tudom, miről lehet szó.

— Arról beszélünk, hogy Ilka húgom megöli a három szép leányát.

— Ah! ez tévedés.

S mindnyájan nevettünk, ki ezen, ki azon.

— Ilka húgom rossz úton van.

A plébános úr tréfásan hajtogatta a fejét.

— A leányaiból mesterembereket akar faragni.

— Hogy? nem értem, nagyságos asszonyom.

— Megrontja a jövőjüket.

— Lehetetlen.

— Ilkából tanítónét akar formáltatni, s küldi Budapestre.

— Helyes.

— Ha a főtisztelendő úr is úgy vélekedik —

— Azaz hogy, igen helyesnek találom, ha a régi részeges, dohányos — azaz hogy ilyenek is voltak — ha tehát iskoláinkban a szép nem foglal helyet. Nagyon helyes. Természetesen értem a szegény leányokat. Igenis, igenis.

— Báró Rothschild leánya is tanítónő — veté ellen élénk tekintettel a háziasszony.

— Ah! mért ne. A legegyszerűbb munka is tisztességesebb a koldulásnál, a csalásnál és hivalkodásnál. Természetesen mindig oda értem, hogy kiki legjobban tudja a saját körülményeit.

— Most már öcsém szóljon, igazán, hogy bolond ez a világ. Hát még mit várhatunk holnap? Én megyek, fogatok. Mihály — fogjon... Látom, az öreg asszony már senkire se számíthat. Eddig az

öregeknél volt az ész — s ma? Hanem csak hadd fussa a világ a maga divatját, a ki utoljára nevet, az nevet. Eljöttök ti még én hozzám tanácsért. Mit szól, öcsém uram? Ide sülyedt a falu. Maholnap nem lát az ember egy régi módi földesúri kisasszonyt. Örülök, hogy egy gyermekem sincs. Mik voltunk mi! Vége!

Budapest.

Tolnai Lajos.

A MŰKÖDŐ ESZMÉK.*

Sokat hallunk és olvasunk az eszmék és képzetek társulásáról s rendezkedéséről; de a társulástól eltekintve, a képzeteket általában halvány lenyomatoknak, puszta fényképmásolatoknak tekintjük, melyekből hiányzik az erő s az élet színe és íze. Magok a pszichologiai rendszerek adtak alkalmat erre a felfogásra, mint a melyek az eszméket jobbára mozdulatlan, statikai oldalukról tekintették s mellőzték a velök kapcsolatos érzelmi és akarási oldalt. Pedig ez a kettő szorosan összefügg az eszmékkel; lényegében a képzet elválaszthatatlan a működéstől, sőt a mozgástól is; s épen azt fejtegeti igen érdekesen Fouillée, hogy az eszme élő gondolat, tehát érző, vágyó és cselekvő gondolat is.

I.

Szellemi életünk alapténye az öntudat. Maga a szellem — mondhatni — az örök mozgás alapelve, mert benne szintugy, mint a külső tárgyakban, a szó eredeti jelentésében *mozgás* van, azaz szakadatlan változás és az állapotoknak egymásutánja. Innen van, hogy észrevételünknek, érzés- és akarásmódunknak van egy bizonyos tempója vagy gyorsasága, s legujabb időben a pszicho-fizikusok szellemes kisértményeket tettek arra, hogy mennyi idő szükséges egy tisztán megkülönböztethető észrevételre, emlékezésre, eszmetársításra, vagy akarásra. Kimutatták, hogy az idegsejtek játéka és

* *L'évolutionnisme des idées-forces* par Alfréd Fouillée. Paris, 1890.

a neki megfelelő képzetek játéka gyorsabb, lassúbb az egészség vagy betegség, pihenés vagy a fáradság állapotában, az öröm vagy a fájdalom, a félelem vagy remény izgalmában. Lear királynak, Othellónak őrjöngő lelki rohamaiban más gyorsasággal folynak az eszmék és érzelmek, mint Hamlet töprengő lelkében. És az eszmék és a gerjedelmek (emócziók) eme mozgásának nemcsak gyorsasága, hanem iránya is van, sőt van kiterjedése is, abban az értelemben, hogy kiterjed a lelkiállapotok kisebb-nagyobb részére, s visszhangzik a gondolat az érzelem s az akarás szűkebb vagy szélesebb köreiben. Mindennap tapasztalják ezt a színészek, midőn valamely jellem lelki állapotát utánozzák; (s tapasztalhatja mindenki, ha tűkör elébe állva, haragosra huzza szemöldökét, mely hevület csakhamar átjárván a test minden részét, a hátgerincz feszességében, az öklök összeszorításában talál megfelelő viszhangot). Az eszmék az öntudatban bizonyos erőfokozat szerint hatnak, a mi más szóval azt teszi, hogy a lélek- és élettani tények között *mennyiségi* viszonykapcsolat is van. Az öntudat ereje egyenes viszonyban van az ezt megelőző, vagy arra következő ideg működés erősségével. Valamely érzelem kellemes, ha az idegben felgyűlt erőnek csak egy részét használja fel; ellenben fájdalmas, ha azokat kimeríti. Ezért ver le, sujt földre, vagy szögez ágyba a fájdalom, mert idegerőnk legjava részét teszi tönkre.

Annak a hírnek hallatára vagy olvastára, hogy «anyád meghalt», vagy «atyád tönkre jutott», neki megfelelő izgalmi, mozgás- és helyváltozási tünemények állanak elé vagy következnek be a testi életben. Valóban bizonyos ideg erő-egyensúly felel meg a mi erkölcsi egyensúlyunknak, és a mi az egyiket rombolja, rontja a másikat is. Az ily hír hallatára: *anyád haldoklik,* vagy *atyád tönkre jutott,* mind az erkölcsi, mind a neki megfelelő ideg egyensúly teljesen felfordul, s a felzúduló érzelmek árja a neki megfelelő idegerők viharzását okozza: sírást, jajgatást, szívdobogást, őrületes megfutamodást stb.

Mondjuk ki tehát, hogy az eszme mozgás, mely — úgy tetszik — csak a felnőtteknél van elválva az érzéstől és akarástól; de nincs a gyermeknél és a vadembernél.

II.

Az érzés, a gondolkodás és akarás — úgy tetszik — csak a felnőtteknél vannak egymástól teljesen elkülönítve. A felnőtt gondolhat testének egy mozgására, a nélkül, hogy meg is valósítaná; ámde akkor megakasztja azt a mozgást, mely kezdődött abban a pillanatban, midőn magát a mozgást elképzelte. De még ekkor is sarkalást érez a mozgásra, mely sarkalásnak ellenállani sem a gyermek, sem a vadember nem bír. A mozgás képzete és kivitele mindkettőnél, mondhatni, egy kenyéren és vízen él. A gyermekekre és vademberekre még a másoknál látott mozgások is ellenállhatatlan hatásúak. Azonnal hiven másolják, mint mondani szoktuk: utánozzák.

Darwin beszéli, hogy Terra del Fuego népe csudálatos módon utánozta az ő és emberei míveleteit. Ha köhögtek vagy ásítottak: tüstént készen voltak a köhögéssel vagy ásítással.

Minden eszme vagy képzet a meg-megújuló érzéseknek az összege, melyekben felújuló mozgások is vannak. Innen van, hogy az elmémben gondolatban (képzetben) megkezdett sétán egy darabig töprengek, utoljára azon veszem észre, hogy lábaim mozgásba jőnek, mert az eszme (képzet) ellenállhatatlanúl ragadós, mely épen ennélfogva többé-kevésbbé megvalósul, a szerint, a mint szabad menetére hagyjuk vagy visszatartjuk. Egy mozgásra gondolni annyi, mint azt megkezdeni s egyszersmind visszatartani. Hasonlóan van a dolog, ha mozgást várunk, ilyenkor a *várakozás* egy bizonyos irányban megkezdett hatás, mely az idegközpontokat előlegesen is erélylyel tölti el. És ez oly erős lehet, hogy többé lehetetlen feltartóztatni, s a már lappangó mozgás bekövetkezik. Láttam mezei munkásokat egy tálból tányérra ételt szedve, midőn merés közben egyik ösztönszerűen megfogta a szomszédja karját, hogy kanalával előle ne szedhessen. T. i. a kinézett jó falat birásának képzete úgy elfoglalta eszét, hogy önkéntelenül feltartóztatta szomszédjának arrafelé mozduló karját és kanalát. Chevreulnek az ú. n. «kutató ingán» tett tapasztalatai szintén azt mutatják, hogy ha az ember egy mozgást az értelemben elgondol, keze öntudata nélkül

is megvalósítja azt és közli az ingával. Innen van, hogy az asztaltánczoltatáskor az asztal a várt mozgást mutatja, a kezeknek oly mozdulatai következtében, melyekről nem is volt az illetőknek tudomásuk. A *gondolat-olvasás* sem egyéb, mint észrevehetetlen mozgások olvasása, midőn valakinek gondolata a más gondolatába lefordítódik, a nélkül, hogy róla tudomása lenne. Az *elbűvöltség* és *szédülés* eseteiben szintén egy mozgás kezdődik meg, melyet az akarat sehogy sem bír feltartóztatni. Midőn pl. egy mélység fölött levő keskeny pallón állunk, a leesés képzete igen erős, tehát az esésre való sarkalás is erős, s azt csakis hathatós belső erőfeszítés tartóztathatja fel. Nem ok nélkül emlegetik tehát, hogy a *mélységnek* vonzó ereje van: míg a rémület megakasztván összes képzeteink és erőink járását, csak a nagy hézag képe, s az agyvelőnkben kezdődött esés gyorsaságának szédülete marad meg, mely a belső mérleg serpenyőjét igyekszik felbillenteni.

A *megrögzött képzet,* közönségesen rögeszme (fixa idea) szintén ide tartozik. T. i. épen az ő ereje és állandósága következtében törekszik kizárni minden más képzetet; egyedül vagy csaknem egyedül lévén, eszme- vagy képzet-társaiban nem talál elegendő egyensúlyt, minélfogva a benne foglalt érzelmek és impulzusok minden ellenállás nélkül valósulnak meg.

A rögeszmében szenvedő lelki állapota hasonlít az alvajáró öntudati állapotához. Az alvajáró az, a ki semmit sem gondol a nélkül, hogy meg ne valósítsa ne csak agyvelejével, de két kezével és két lábával is. Ily esetekben a mozgás oly élénk az agyvelőben, s a szervek ellenállása úgy meggyengült, hogy a mozgást a tagok ép úgy eszközlik, mint a hogy álomban történik. A *hipnotikus sugallás* tényei egyszersmind a tovább terjedő mozgásnak és akcióknak az eszméi. Ez más szóval a mesterséges *monoideizmus* (egy eszmével elteltség). A hipnotizáló azzal kezdi a dolgát, hogy az agyvelőben értelmi ürességet csinál, ebbe az ürbe bele dob egy eszmét, mely majdnem egyedüli és ellensúly nélküli lévén, mozgásokban nyilvánul.

Az egyszer elkezdődött mozgások ragadóssága és folytatása nemcsak saját szerveinkben történik, hanem elterjed egyik szerve-

zetről a másikra. Honnan van az, hogy ha látjuk, hogy valaki bizonyos mozgást végez, e ténynél fogva *utánozni* birjuk ugyanazt a mozgást, a nélkül, hogy mondhatnók, mely izmokat mozgatunk, sőt a nélkül, hogy csak ismernők is ez izmokat? Egyszerűen annálfogva, mert az észrevett mozgás képzete, sőt maga az a mozgás az agyvelőben ismétlődik, s testünk többi részében is elterjedni törekszik. E szerint egy mozgás tanujának lenni annyi, mint szinésznek lenni.

Ez az eset van a *rokonszenvvel* is. Rokonszenvezéskor másokkal uni sono rezgünk, elképzeljük egy hozzánk hasonló ember örömét vagy fájdalmát, s ekként szükségképen vele örvendünk vagy vele szenvedünk. A mozgás elsőben abból az érzelemből fakad, mely a mások érzelmei képzetéhez fűződik.

Nemcsak a képek és képzetek képviselnek mozgást, hanem az elvont képzeteknek, a tiszta eszméknek is megvan mozgást irányzó erejök, mert minden ily eszmében van egy csomó érzéki és mozgó kép, tehát van mozgásra való irányzat is. Sőt a mi több, minden oly általános eszme, mely a cselekvéssel, még pedig a mi cselekvésünkkel van viszonyban, minők a család, a haza, az emberiség java és boldogsága: szembetűnően hat ránk, s oly erővé lesz, mely esetleg tettre birja tüzelni az egyéneket vagy a tömegeket.

Kétségkívül, mint Malebranche mondá, egy merőben tiszta eszme nem birna fölemelni egyetlen egy szalmaszálat sem; de a kérdés az, hogy van-e egyáltalán merőben tiszta eszménk? Hiszen minden eszméhez hozzájárulnak a közérzési (coenesthesiai) elemek, az érzékléseknek (sensatio) és végtelen finom érzelmeknek az az összege, mely az élet általános érzetét adja. Ott van kiválóképen az agyélet érzete, azaz a gondolattól elválhatatlan agyvelőműködés, mert ha gondolatainkat tisztán az agyvelőbe helyezzük is, mégis tagadhatatlan, hogy a gondolkodási műveleteket egy csomó agybeli érzéklés kiséri, mely a mint nő, meleget okoz az agyvelőben. A legelvontabb elmélkedés szomszédos a fejfájással; s ebből is világos, hogy mi nem vagyunk sem tiszta szellemek, sem angyalok, mert még ha a gondolat gondolatát gondoljuk is, mindig van legalább bizonytalan képzetünk testünkről s az agyvelő munkásságáról.

Végre a leganyagtalanabb eszmék is, ha önmagokban nem, az őket kisérő képekben és szókban az *akaratot* kormányzó eszmék lehetnek: a *célokban*, az *eszményekben*, s ennélfogva mint erők működnek, s önmaguk valósítására törekesznek.

Tovább menve állíthatjuk, hogy a működő eszméket helyettesítő szók is tehetnek ránk hasonló hatást.

III.

A tényleges gondolatban — úgy mond Leibnitz — szokásunk mellőzni ama jegyek magyarázatát, melyek valamit jelentenek, mert úgy hiszszük, hogy magyarázatuk hatalmunkban áll, de azt a magyarázatot rendszerint nem tartjuk szükségesnek. Ez az okoskodásnak vak vagy szimbolikus módja, melyet algebra módjára általánosan használunk. Használjuk a morálban, a politikában és a mindennapi életben. Ez a szó *nem szabad:* sok tett elkövetésétől visszatart; ellenben a *becsület, haza, szabadság* akárhány embernek fegyvert ad a kezébe. A szabadság és egyenlőség jelszóval lázba hozzák a tömegeket; pedig kevés ember bír róluk számot adni; de használja őket, mint az algebrista számol a szimbolikus számokkal. Méltán hasonlították a szókat az apró pénzhez, a váltókhoz, a bankjegyekhez az ő előnyeikkel és veszélyeikkel.

És ugyan mi a mozgató elem a szóban? Vajjon a hangszálaknak az a kis mozgása hoz-e tűzbe egy egész nemzetet vagy hadsereget, a *szabadság* vagy a *becsület* szó hallatára? Ez a kis mozgás csak megindít egy gépezetet, mert az agyvelőben felgyűlt mozgató erőknek egész raja rohan az izmokhoz, mihelyt az az egy pár szótag az ajkon elcsattan. És ezek a mozgató erők a működő eszmék egész sorának felelnek meg, azaz az eszmékkel kapcsolatos vágyaknak és érzelmeknek.

Egy-egy gondolat, egy szó *látszó elvontsága* a felgyöngyözésre vagy felkelésre kész érzelmeknek és szenvedélyeknek egész légióját borítja el, s mentől elvontabb a szó, mentől általánosabb az eszme, annál számosabbak és bonyolúltabbak a felkelő érzelmek, úgy hogy végelemében vannak eszmék, melyeknek ereje általánosságuk terjedelméhez képest nő.

Kimondhatni ezek szerint azt a törvényt, hogy *öntudatunknak minden, bármely állapota mozgató erő*, a mennyiben oly lelki működéseket borít be, melyek mindig mozgásra tüzelnek. A minthogy öntudati állapotaink nem elszigetelten állanak, hanem egymással kombinálódva, természetes, hogy ez a mozgás is rendszerint összetett erőknek az eredménye.

A mozgás elterjed a központból a szervekre. Karomat mozgatni akarom, és elkezd mozogni mintegy teremtő *legyen* szóra. Fénelon és Bossuet szerint ez a legnagyobb csuda. Bizonynyal van benne megdöbbentő elem; de fürkészszük ezt a miszteriumot, vajjon nem kisebb-e s nem sajátszerűbb-e, mint a minőnek látszik?

1. A szellem körében a hasonló és egy irányú érzelmek mindig agyvelőmozgásokhoz lévén kötve, elkerülhetetlen, hogy a szellemi foganat összhangban ne legyen a mechanikai eredménynyel. Avagy mi a mozdulatlansága pl. egy vértanúnak fájdalmai tetőpontján, hanemha a ráható ellenkező erőknek valódi egyenlete.

2. Bensőnkben a változások annál erősebbek, mentől nagyobb volt a megelőző feszültség és mentől erőteljesebb az izgalom, mely alól az erők felszabadultak. Élő példa erre *a várakozás* tüneményei.

Ha valamely várakozásban csalatkozunk, pl. nagyszerű dolgot várunk és gyarlóan üt ki: a bámulás érzése helyett gúnykaczajra, méltatlankodásra fakadunk. Ennek a tüneménynek megvan a maga fizikai mása: már az agyvelőben feszült idegerők vannak, melyek, ha egy módon nem nyilvánulhatnak, nyilvánulnak másként. Például midőn sirásra voltunk elkészülve, kitörhet belőlünk a nevetés; de a végső ideghatás mindig arányban lesz a megelőző idegfeszültséggel és izgalommal, mely az egyensúlyt megbillentette. Egy erős izgalom hatására valaki pl. azért nevet, hogy ne kelljen sirnia: mozgolódik, jár-kél, lábaival tapiskál, szive dobog, arcza kigyúl stb. ez a tünemény a különféle mozgások közlekedése. Ily esetekben az öntudat állapota hasonlít egy erkölcsi viharhoz, melyben minden hatás az erély egyensúlyához van kötve.

3. Vannak lelki tünemények, midőn a hatás és ellenhatás egyenlőnek látszik. Tudjuk, hogy ha két egyenlő erővel ellökött

golyó összetalálkozik, mozdulatlanúl megállanak. A feltartóztatott mozgás ily esetben átváltozik hővé. Ha ekként találkoznék össze két csillag: porrá zúzódhatnék mind a kettő. Mantegazza e tüneményhez hasonlítja a heves szerelemnek szenvedélyes gyűlöletté vagy megvetéssé alakulását. Nincs erősebb ok a gyűlöletre, — úgy mond La Bruyère, — mint az azt megelőző mély szeretet. Természetes, őrizkednünk kell a szerelmet és gyűlöletet összeütköző két golyónak képzelnünk, mert a szellemi tüneményekben az okoknak oly tömege van működésben, hogy a mathematikai pontosságot beléjük be nem vihetni; de annyi mégis bizonyos, hogy ha a legelemibb és legegyszerűbb tüneményeket tekintjük, a hatás és ellenhatás egyenlősége testileg és lelkileg is nyilván való.

4. Egy élettani természetű ok az érzelmeket, gondolatokat okvetlenül örökös mozgásba hozza. Míg bizonyos idegcsomók arra valók, hogy egyik vagy másik érzelmünkkel vagy képzetünkkel együtt rezegjenek, addig a többiek aránylag nyugvásban vannak: amazok elhasználódnak, ez utóbbiak az elhasználhatásra készen állanak. Az agyvelő állhatatlan egyensúlyánál fogva, ha az izgalom egy ponton meggyűlt, más pontra tér át, és abban talál mintegy enyhületet. Innen ered az érzelmek (emócziók) és velök váltakozó gondolatok örökös hullámzása, mozgása, és ez megfelel az agyvelő sejtek állhatatlansága okozta örökös mozgásnak, az erő kifejtése szerzette szakadatlan elhasználódásának s végre az erély szakadatlan átmenetének egyik vidékről a másikra.

5. A szellemi mozgalom az *akczió-kimélés* törvényének is alá van vetve. Tudjuk, hogy egy akadály ellen való visszahatásra szükséges bizonyos erély kifejtés; de erre a vágyra vagy mozgató erőfeszítésre a lehető legkevesebb élő erő kell. Göthe és Geofroy-Saint-Hilaire ebből a tényből vonták le az erőkiválás törvényét. A természetben minden erő a lehető legcsekélyebb veszteséggel igyekszik foganatos lenni, és e részben, úgy látszik, hogy a természet lényegében takarékos.

(Állíts egy mozdonyt egy közegbe, majd meglátod, hogy azt a vonalat fogja követni, mely leginkább megközelíti fő irányát. Hasonlóan megtaláljuk ezt a törvényt a biologia körében, midőn az

állatfajok a lehető legcsekélyebb változással igyekeznek alkalmazkodni a földtani és égalji új viszonyokhoz. Az állat karma úszóhártyává változik a vízben, szárnynyá a levegőben, még pedig alapidomainak lehető legcsekélyebb elhagyásával.)

6. E törvényből foly egy másik, mely a fizikai mozgásban s egyszersmind lelki működésben nyilvánul: ez *a rhythmus törvénye.* Tudjuk, hogy a mozgásnak elemi forrása a hullámzás. Az újkori tudomány megengedi (Tyndall és Spencer), hogy minden külső mozgás rhythmusos, azaz hullámzó, és nincs is oly mozgás, mely mindig egyenes. Ez onnan van, hogy nem lévén üresség, a mozgás mindig ellenálló közegen hatol át. Innen, hogy ha a fény egy közbelső anyagon áthatol, kénytelen — úgy szólva — egy lépést hátrálni, hogy két lépést hatolhasson előre. Egy csillag sugara hullámzóan hatol a végtelenségen át, míg elvégre érinti szemünket, és a mint az előre menő fényes hullám találkozik a hátráló hullámmal, egy pillanatnyira beáll a kölcsönös egyensúly, mely szemünkben a sötétségben jelentkezik. Izmaink szintén rhythmusosakká lenni törekszenek: midőn gépiesen mozgatjuk lábunkat, úgy mozog ide-oda, mint egy inga. Szellemi működésünk is hasonló járású. A fájdalomban most reagálunk, majd elernyedünk, a roham után szünetet tartunk; tehát szenvedésünknek vannak élénk és meggyengült pillanatai. Ezt mutatja a kesergő anya jajkiáltása; a balladák dallama, a görög tragédiák kara stb..... Figyelmezéskor a működés több-kevesebb szabályszerűséggel inog; próbáld csak egyszerre két egymáshoz közel eső pontra szegezni tekintetedet, s meglásd, hogy tekinteted sohasem mozdulatlan teljesen, s hogy több-kevesebb hirtelenséggel egyik vagy másik pontra száll. Ha pedig egyszerre egymás mellett eső több pontot veszünk észre, egyikről a másikra oly hirtelen rhythmussal haladunk, hogy nem jut elég időnk külön-külön való észrevételökre.

IV.

Az ösztön sem egyéb, mint *működő eszme,* azaz oly irányzó eszme, mely virtualiter előre lévén formálva, a szervi alakulatban lesz nyilvánvaló (aktuális) működő, az érzések, gerjedelmek (emó-

cziók) és vágyak működése következtében. Ennélfogva az állat nem születik az ő ösztönszerű művének (pl. madár a fészeknek, méh a méhkasnak, hangya a hangyabolynak) képzetével, hanem valószinűen az a képzet az állat képzeletében ahoz képest bontakozik ki, a mint azt külsőleg megvalósítja; és épen e valósítás ténye következtében: a képzet *nincs*, hanem *lesz*. Midőn a méh megkezdi a sejtet, nem sokat tud róla, hogy mit tesz; ha egyszer túl van a kezdetén, annak az érzetére, hogy hiányzik még valami, és a megkezdett rész láttára fölébred benne annak a képe, a minek majd következni kell. A képzet lassanként ölt testet, a szerint, a mint csirája fejlődik; nő, mind határozottabbá lesz, és a hatszögű sejt, az eléhaladás fokozatához képest mind szabatosabb mintává lesz az állat képzeletében: csinálás közben jön rá, hogy mit akar csinálni. Ez a társítás szakasztott mása a művészi ihlettségnek. Csakhogy az állatnál az érzési és mozgási örökölt idegerők (dispozitiók) változatlan társításaikkal szintén hasonló módon determinált képtársításokat hoznak létre: mint a hogy a költő-család tenne, ha a tagok mindnyájan ugyanegy szonnetet készítnének. Az embernél szabad az ihlet; tehát belső kaleidoszkopja sokkal számosabb kombinációkra és mozgó képzetekre alkalmas, holott az állat már idegszerkezeti megkötöttségénél fogva egy eszméhez van szögezve. Ez a rögzött eszme (fixa idea) elsőben mintegy megnyújtása a szerveknek. Az állat szintoly bevégzett alakú munkát hoz létre, mint a minő bevégzett alakú az utódja (fiókája): értelmi termékenysége szintoly rabszolga, mint testi termékenysége, annyival inkább, mert az előbbi ez utóbbi szolgálatában áll, pl. a fészeképítés alkalmával. Egy szóval az ösztön egy változatlan tipusú működő eszme példája: ellenben az emberi ihlet a változó tipusú működő eszme példája.*

*

* Fouillé rendkívül érdekesen és behatóan bírálja Herbart rendszerét, illetőleg szellem-statikáját és dinamikáját, melyből logikailag benső életünk szétdaraboltsága következnék. Lesz módunk más alkalommal a mű e részét is bemutatni.

Általában az eszme úgy jelenik meg mindenütt, mint az öntudat változó állapotainak feltétele: s midőn a mozgás mechanikai okait előszámláltuk, azzal nem merítettük ki a mozgás fogalmát, mert ott vannak a lelki működések s az eszmék, mint a működéseknek s egyszersmind azoknak a változásoknak a képviselői, melyeknél fogva azok a belső mozgások külsőleg nyilvánulnak. Ezek, mondhatni, közbenjárók a mozgás világa és az erkölcsi világ között. Teljességgel nem tétlenek, hanem a cselekvés tudatos formái. Az élő lény mozgás, érzés és cselekvés által jut a gondolkodásra, mint a hogy a test mozgás által fejt ki hőséget. A gondolat a *lelki erély* kijelentése s nem a *lelki tehetetlenségé*. Az egészen más, mint puszta világosság, inkább azt kell mondanunk, hogy az eszmék oly világító és erőközpontok, mint a csillagok, az asztronomiai rendszerek, melyekben az erő világító s egyszersmind mozgató, működve sugárzó és sugározva működő, s — mint olyan — mindent magához vonni törekszik. És a világ utoljára is oda vonzódik, a hol a legtöbb erély gyűlt össze a legnagyobb fénynyel párosulva.

Kolozsvár. Felméri Lajos.

A MAGYAR NYELV.

(Irta *Simonyi Zsigmond*. Budapest, 1889. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia.)

Ha végig tekintek a Nemzeti Nőnevelésnek immár szép számú kötetein, örömmel veszem észre, hogy tanítónőink, ha nem is oly mértékben, mint óhajtjuk, de mégis tanúbizonyságát adják érdeklődésüknek a hivatásuk körébe eső eszmék és tudományszakok iránt. Találok ott az általános neveléstanba vágó czikkeket; hozzászólnak ők a nőnevelés kérdéséhez; módszertani fejtegetésekben és gyakorlati előadások alakjában kifejtik az eljárást, melylyel tanítványaikkal a különböző ismereteket elsajátíttatják, könyveket ismertetnek stb. Van azonban egy tér, melyen hiába keresem nyomát érdeklődésüknek, s ez a magyar nyelv. Mi lehet annak az oka, hogy nemzeti életünk legfontosabb tényezője, drága nyelvünk nem birja lebilincselni tanítónőink figyelmét? Pedig tudom, mily erős nemzeti érzés lakik bennük, s mily ügyesen juttatják ezt érvényre idegen nemzetiségi iskolákban, mily tapintatosan, de öntudatosan magyarosítanak. Meg vagyok róla győződve, hogy tanítónőink nem csak jó, de lelkes honleányok is. S még sem érdeklődnek magyar nyelvi kérdések iránt! Mi ennek a magyarázata? Vagy talán nem is a *magyar* nyelv, hanem egyáltalában a *nyelv* iránt nem érdeklődnek? Ezt is bajos volna elhinni. Már általános emberi szempontból se. Mi az emberre nézve a legérdekesebb? Maga az ember s mindaz, a mi az embernek anyagi és szellemi érdekeit előmozdítja. A nyelv szellemi életünknek nem csupán eszköze; maga a nyelv az emberi lélek történetének egyik tükre. «A nyelvben — mondja Simonyi — nyilatkozik legközvetetlenebbül az emberi elme, az embernek gondolkodása s az érzelmek világa. S minden

nyelvben meg van örökítve, csak ki kell olvasnunk belőle, a nép művelődésének története.» S ilyen érdekes tudomány nem birná lekötni tanítónőink érdeklődését? Ezt lehetetlen elhinnem. E jelenség okát aligha a nyelvtanítás egyik hiányában nem találjuk. Még a művelt nők is, ha nyelvről hallanak, megborzadva legott egy csomó száraz szabályra s még több kivételre gondolnak. Nem tudják, hogy a nyelvnek van élete, telve érdekesnél érdekesebb jelenségekkel, van tanulságos története, s míg például a növénytanban nem szorítkozunk az egyes növények leírására, hanem a növények életét is ismertetjük, addig a nyelvtani oktatásban nem igen emelkedünk magasabb szempontokra. A növényről már az iskolában tanuljuk, hogy különböző talajban különbözőkép fejlődik, hogy a környezetében levő növények befolyással vannak fejlődésére; úgy a nyelv is, ha más nyelvek közé jut, ki van téve a szomszéd nyelvek befolyásának s lényegesen átalakul. Valamint a geologiában a földkéreg mostani állapotjának egyes jelenségeiből a föld történetére vonhatunk következtetést, ép úgy következtethetünk sok nyelvbeli tanulságból a nyelvnek, sőt mi több, az emberiségnek történetére.

A következőkben bátorkodom tisztelt olvasóimnak egy könyvet bemutatni, melyből megtanulhatják mindazt, a mit nem csak egy tanítónőnek, de minden művelt magyar nőnek anyanyelvéről tudnia kell. A könyv címe: *A magyar nyelv.* Irta Simonyi Zsigmond. Két kötet. Az első kötet áll egy Bevezetésből, mely a nyelv eredetéről, történetéről szól, megismertet a nyelv életének főbb tényezőivel, kimutatja a nyelvtudománynak más tudományokkal való kapcsolatát, s röviden elmondja a nyelvészet történetét. Az első fejezet szól a magyar nyelvnek eredetéről és rokonairól, a második fejezet az idegen hatásokat ismerteti, melyeknek nyelvünk ki volt téve, a harmadik a nyelvnek folytonos változásáról, tehát a történeti nyelvről s a legfontosabb nyelvemlékekről, melyeknek nyomán a nyelv fejlődésének elveit levonhatjuk, a negyedik a népnyelvet tárgyalja és a nyelvjárásokat, az ötödik fejezet az irodalmi nyelvről szól és a helyes nyelvhasználatról. Igy vezet minket a szerző az első kötetben végig nyelvünk életének legérde-

kesebb mozzanatain, míg a második kötetben a magyar nyelvnek szerkezetét, grammatikáját tárgyalja.

A mű nyelve és előadása oly világos, hogy magas tudományos színvonala mellett is mindenki könnyen megértheti.

A szerző azt mondja könyve elején: «Ez a könyv csak úgy éri el czélját teljesen, ha szép magyar nyelvünk megértésén s megbecsülésén felül még arra is rávezeti az olvasót, milyen becses kincsünk a nyelv általában s mennyire méltó vele foglalkoznunk.» Ismertetésemben is ezt a czélt szándékozom szolgálni, s behatóbban szólok az első részről, mely a nyelv életét tárgyalja, mint a második, a grammatikai részről, már csak azért is, mert e folyóirat szűk tere úgy sem engedi, hogy az egész műnek minden részével egyenlő mértékben foglalkozzam. Erre különben az a tapasztalatom is ösztönöz, hogy a nyelv életének oly jelenségei, melyek más művelt nemzeteknél már köztudomásúak s átmentek a művelt osztály tudatába, nálunk még művelteknél is mosolyt keltenek s hitetlenséggel találkoznak.

Ha figyelemmel kisérjük a beszélni kezdő gyermeknek nyelvét, érdekes tapasztalatokat szerezhetünk. Az első, a mit velünk megértetni iparkodik, az étel, az ital; legközelebbi hozzátartozói, a kik által ösztöneinek kielégítéséhez jut, tehát a szülők; testének azon részei, melyekre egyszerű életviszonyai legtöbbször utalják: kéz, láb, száj, — ilyen volt bizonyosan a történelem előtti embernek fogalomköre és nyelve is. Az ő nyelve is a legközelebbi személyekre, tárgyakra, jelenségekre szorítkozott, ezeknek adott egyszerű neveket. Megnevezte például azt az állapotot, mikor táplálékra vágyott, azaz mikor *éhes* volt, és bizonyos nevet adott annak a tárgynak *(ételnek)* is, a melylyel ezt a szükségét kielégítette. Neki makk, hal, gyümölcs stb. mind csak étel volt, mert életmódja oly egyszerű volt, hogy különbözö ételneveknek nem érezte a szükségét. Úgyszintén ha *szomjas* volt, *italt* vett magához, bár miből állott is első itala. Így a folyó nem volt se Duna, se Tisza, hanem csak *folyó*. A mi benne úszott, az nem volt csuka, ponty vagy harcsa, hanem csak *hal*. A földnek fölemelkedett részét *hegy*-nek mondták, de nem tettek különbséget fekete vagy kék hegy, Gellért-hegy vagy

Sashegy közt. Kleinpaul (Die Rätsel der Sprache) a nyelvnek ezt az állapotát a tulajdonnevek korszakának nevezi, és ennek megvilágosítására érdekes példákat sorol föl némely nyelv mai szókincséből, melyek azt bizonyítják, hogy bizonyos tekintetben még most is a tulajdonnevek korszakát éljük. Svédországban például a *fajdkakas* oly elterjedt állat, hogy egyszerűen *madár*-nak hívják; a franczia *oie* (lúd) a középlatin nyelvben, a melyből ez a szó származik (a latin nyelvben *avis:* «madár» s ebből lett a franczia *oie),* szintén csak azt jelenti, hogy *madár*. De a mi nyelvünkben is találunk erre példát, mert a magyar *fogoly* (madár) szó, mely a német *Vogel*-ből lett, szintén csak *madár*. A legtöbb folyónak a neve azon nép nyelvében, mely a folyót elnevezte, vagy *víz* vagy *folyó víz* jelentésű.

Különben mindenki saját nyelvében is tapasztalhatja, hogy csak akkor használunk különböző elnevezéseket, mikor egymáshoz hasonlókat kell egymástól megkülönböztetnünk; ellenben a míg lehet, általános kifejezésekkel élünk. Például a kik Budapest vagy más város környékén laknak, ha ezt a közel eső várost fölkeresik, egyszerűen azt mondják: megyek a városba. Város ugyan sok van az országban, de ebben az esetben egészen elesik a megkülönböztetés szüksége, mert előttünk akkor csak *egy* város áll, mint ama történelemelőtti ember előtt, a ki csak erdőt, hegyet, folyót ismert.

Mindez igen egyszerű s természetes; fontosnak pedig csak akkor tűnik föl előttünk, ha megkisértjük e tényekből az önként kinálkozó igazságokat levonni.

Ha a nyelvtudománynak sikerül kimutatni, hogy két nép művelődésének legkezdetlegesebb fokán a legszükségesebb fogalmak kifejezésére egyenlő szókat használt, bizonyosra vehetjük, hogy az a két nép akkor egy családot alkotott, egy nyelvet beszélt. Ilyen viszony van a magyar, vogul, osztják, zürjén, votják, lapp, finn, mordvin, cseremisz nyelvek közt. Ezek alkotják az *ugor nyelvcsaládot.*

És valóban található-e ily megegyezés a magyar és a többi ugor nyelvek közt? Lássunk példákat. Vegyünk az ősemberre nézve is nélkülözhetetlen szókat. A mit mi magyarul *szem*-nek nevezünk, az a többi ugor nyelvekben: (mordvin) *selmä,* (finn) *silmä,* (lapp)

čalme, (osztják) *sem*, (vogul) *säm*, (zürjén) *sin*, (votják) *sin*, (cseremisz) *šinža*. A magyar *négy* szó pedig (finn) *neljä*, (lapp) *nelje*, (mordvin) *nile*, (cseremisz) *nil*, (votják) *niľ*, (osztják) *nel*, (vogul) *nilä*. A *hal* a mordvin nyelvben *kal*, a vogulban *kul*.

Hogyan, ennyire különböző szótestek rokonok volnának? Első pillanatra lehet hogy hihetetlennek látszik; de elfogadhatóvá lesz, ha meggondoljuk a következőket. A Nyelvtörténeti szótár hiteles adatai alapján tudjuk, hogy ezt a szót: *jámbor*, régebben így is ejtették: *hambor*; a *nevet* szót *möet*-nek mondták; a Halotti beszédből ismerjük a mai *szem* szónak régi *szüm* alakját. *Pedig* a régi időben *kedég* volt s az elavult *porejt* alakban már alig ismerünk rá a mai *pirít* szavunkra. A legrégibb német irott emlékben, a Hildebrondérekben e szókat találjuk: *sumaro, wintro* s ez a mai *sommer, winter*; s e dalnak kezdete: *ik gihorta dhat seggen*, vagyis: *ich hörte das sagen*. A mai német nyelvnek *beutel* szavát a régi német így ejtette: *putil*. A mai *erbse* szó pedig vagy ezer évvel ezelőtt *arawiz*-nek hangzott.

E nehány példából is láthatjuk, mily változatos története van némely szónak. Körülbelől bizonyosra vehetjük, hogy a mely ősi nyelvkincsünkbeli szót kedvező sorsa napjainkig az elpusztúlástól megmentett, az mai alakjában annyira különközik ősétől, mint akkor élt őseink ruházata a mienktől. Ha tehát nyelvünknek rokonsági viszonyait akarjuk megítélni, nem elég a rokonnak tartott nyelveket mai állapotukban egymással összehasonlítani, hanem latba kell vetni a fejlődési folyamatot, melynek az illető nyelvágak századokon át ki voltak téve s a törvényeket, melyek szerint e fejlődés végbement.

Ezeket előre bocsátva immár áttérek arra, Simonyi mint adja elő nyelvünk rokonsági viszonyait.

Először fölteszi a kérdést, mit értünk rokon nyelveken? S feleletül a latin nyelvcsaládból hoz föl példát. «Midőn a rómaiak hódításait követve a latin nyelv elterjedt egész délnyugoti Európában, az egyes országokban a latin népnyelvnek megannyi nyelvjárása fejlődött, melyek külön váltak egymástól mind a kiejtésre, mind a szók és alakok használatára nézve. A római birodalom

megdőlésével mindig lazább lett e nyelvterületek kapcsolata, mindig ritkább a latin nyelvjárásokat beszélők érintkezése. Ez a körülmény, továbbá a népvándorlás okozta népkeveredések mindinkább eltávolították egymástól s más-más irányban fejlesztették tovább ama nyelvjárásokat, úgy hogy nehány század lefolytával egész külön nyelvek váltak belőlük, a román vagy új latin nyelvek: az olasz, franczia, spanyol stb., úgy hogy a rómaiak utódai többé meg sem érthették egymás beszédét. Ez a legtanulságosabb, mert legbiztosabban követhető példa arra, mikép fejlődnek egyazon nyelvnek nyelvjárásai, dialektusai külön nyelvekké, ha a nép több részre oszlik, melyek egymástól távol eső területekre telepednek, s megszakítják az egymással való közlekedést. A román testvérnyelvek tehát nem oly értelemben testvérek, mint az emberi testvérek, melyek szüleiktől teljesen független új egyének, hanem mindannyi csak egy-egy tovább fejlődött alakja a latin nyelvnek. A román nyelvcsalád mellett hasonló módon képeznek a germán népek nyelvei egy germán, a szláv nyelvek egy szláv nyelvcsaládot. E három nyelvcsalád megint, mint összehasonlításokból biztosan következik, egymással s nehány más csoporttal (kelta, görög, örmény, perzsa, hindu) egy nagy nyelvcsaládot képez, a melyet rendesen indogermán névvel illetünk.»

Ha a nyelvtudományhoz azt a kérdést intézzük, hová tartozik a mi nyelvünk, mely nyelvekkel áll oly viszonyban, mint például a franczia a latinnal meg az indogermán nyelvekkel, ezt a feleletet kapjuk: a magyarnak az ugor nyelvek a legközelebbi rokonai, tudniillik a vogul, osztják, zürjén, votják, lapp, finn, észt, mordvin, cseremisz; «ők azon közös ősnyelv közvetetlen folytatásai, melynek újabb alakja a többi közt a magyar is». Ez az ugor nyelvcsalád pedig több más nyelvcsaláddal, mint a szamojéd, a török, a mongol, a tungúz egy nagy rokonsági kört alkot, melyet altáji nyelvcsaládnak nevezünk.

Többször említettük a nyelvtudomány bizonyságait, ideje már végre megmondani, miből állnak azok, mily tényekből állapítja meg a nyelvtudomány a rokonsági viszonyokat.

A nyelvtudománynak ama bizonyságai, melyeknek alapján a

nyelveknek vérrokonságát megállapíthatja, először is ama már föntebb említett szóegyezések, melyek bizonyítják, hogy a magyar nyelv a vogul, osztják, zürjén, votjákkal közösen bírja azt a legszükségesebb szókészletet, mely nélkül a kultura kezdetén álló ember se lehet el. De e szóegyezéseknél még fontosabb másodszor, hogy a magyar az említett nyelvekkel közös nyelvtani alakokkal bír. Így pl. az igeképzésnél szembe tűnik, hogy a magyar gyakorító *l* képző megvan a votják nyelvben is (magyarúl: menni, *mendegélni*, votjákul: minnî: *minilni*). Hasonlóan megvan a magyar nyelv rokonainál is a *d* képző (lök: löködd, nyom: nyomkod), a magyar *z*, *s* képző (von: vonz, fut: futos). A műveltető igéknek az összes ugor nyelvekben *t* a közös képzőjük. A mint mi például a magyar *kel* igéből a műveltető *kelt* igét képezzük, épen úgy alkot az osztják az ő ugyanily jelentésű *kil* igéjéből egy megfelelő *kilt* műveltető igét.

Így kimutatható még a többi igeképzők, valamint a szóképzők egyezése is. Az infinitivus képzője is megegyezik a magyaréval (tod-nî: tud-ni, kor-nî: kér-ni). Az *ó* is közös névszóképző; a mint a magyarban a *mász* igetőből *mászó* névszó lett, úgy alakult a finn *mato* szó is, mely szintén ‚mászó', tulajdonképen ‚férget' jelent.

Nem csekélyebb bizonyíték az ugor rokonság mellett, hogy közösek a melléknévképzők (magyarul vér, *véres*: votjákul vir, vir*es*), a középfok képzője (magy. kevés, keves*ebb*, lapp kejves, kejves*eb*), a többesszám képzője (magy. szem, szem*ek*, lapp čalme, čalme*k*); megegyeznek a birtokos ragok is (magy. szem, szem*em*, vogul sem, sem*em*), s ha nem félnék, hogy tisztelt olvasóim már is megsokalták a sok vogul-osztjákot, igen könnyen bebizonyíthatnám Simonyi könyvéből, mily szembeötlően egyeznek az igeragozás személyragjai, a tárgyas ragozás, az idő- és módalakok, a névragok stb.

A harmadik bizonyság az ugor nyelvrokonság mellett a hangmegfelelések szabályossága. Lássunk erre nézve előbb példát más rokon nyelvekből. Már föntebb szóba került a latin nyelvcsalád s hogy a franczia, olasz és spanyol nyelv a régi latin nyelvnek tovább fejlődése. Az olaszban az *iskola* neve *scuola*, a francziában

tudvalevőleg *école*, mindkettőnek a latin *scola* (iskola) szó az őse; így ejtették a francziák is réges-régen, idővel azonban, alkalmasint az ösztönszerűleg működő kényelemszeretet hatása alatt, egy *e* hangot függesztettek a szó elé s *escole*-nak mondták (így tettünk mi magyarok is, mikor szintén a latin *scola*-ból *i-skolá*-t csináltunk, s a németből megtanultuk a *strang, sturm* stb. szókat, de nyelvünk könnyebbségére *i-strang*-ra és *o-strom*-ra idomítottuk át); idővel az *s* nem is hangzott már, csak *école* maradt meg. De nem csak az *école* szó tűntet föl ily változást, hanem igen sok *éc* kezdetű szónak felel meg az olaszban *sc* a szó elején, úgy hogy e szabályosságból a következő hangtani törvényt lehet levezetni: az olasz *sc* hangnak a francziában *éc* felel meg.

Ilyen szabályosságok találhatók az ugor nyelvekben is; például a magyar szókezdő *ny* hangnak az ugor nyelvekben igen sok esetben *ń* hang felel meg, mint: magyar *nyel* = osztj. *ńel* stb. stb. Az ugor *p* hangból a magyarban *f* lett, ezt bizonyítja a sok többi közt a magyar *fon* szó, melynek a finnben az ugyanily jelentésű *puno* szó felel meg, valamint a *fél* névszó, mely a lapp nyelvben így hangzik: *pele* stb. stb. Egy másik hangtörvény, hogy a szók elején az eredeti ugor *k* hang a magyarban először *ch*-vá s később *h*-vá fejlődött, pl. a vogulban *k*ulm (hamu), a Halotti beszédben *cho*muv, ma: *h*amu; ily példa még a magyar *hat* számnév, mely a vogulban *kat*-nak mondatik. Ugyane hangváltozást tünteti föl a nyelvjárásbeli *kumni* ige is, a melynek a közbeszédben *húnyni* felel meg. Egy további hangfejlődési törvény, hogy az ugor nyelvek *j* hangjából a magyarban *gy* lett, pl. magy. *gyökér* (mordvin *jekur*). Hogy a magyar nyelv igen kedveli a *gy* hangot, azt bizonyítják a *gyün, gyere* s hasonló szók, melyek nyelvjárásainkban igen elterjedtek.

Az ugor nyelveken túl rokonságban van a magyar az altaji nyelvcsaládnak többi ágaival is: a szamojéd, török, mongol és tungúzzal; de ezekkel a nyelvtudomány eddigelé még nem foglalkozott oly részletesen, mint az ugor nyelvekkel, ennélfogva nem is ismerhetjük alaposan a rokonsági kötelékeket, melyek nyelvünket velök összekötik.

Szarvas Gáborné.

A ZRINYIÁSZ OLVASTATÁSA MELLETT.*

Sehol sem látom a veszélyt, mely e kérdés fejtegetését szükségessé tette volt. De mivel oly tekintélyes s általam sokra becsült nevelés-oktatásügyi szakközlöny tűzte azt ki, mint a «Nemzeti Nőnevelés», nem zárkózhatom el e kérdés izgató hatása elől! Tehát tisztázni fogjuk nézeteinket. Dr. Szánthó Károly bizonyára kiküszöbölendőnek véli, így az ellentétes nézetek már szemben állanak egymással. Én ugyanis rajongó tisztelettel csüngök e művön, a Zrinyiászon, az isteni erőnek eme bámulatos megnyilatkozásán az emberi véges elme útján. Szerencsésnek tartom a nemzetet, melynek szellemi kincseit ily tüneményszerű költői termék szaporítja, s többszörösen szerencsésnek mondom azt az ifjú nemzedéket, mely abban a megirígylendő helyzetben nő fel, hogy gondtalan éveiben, értelme üdeségével és szíve nemes föllángolásával ismerkedhetik meg a Szigeti veszedelemmel.

A Szigeti veszedelem ugyanis — s e tekintetben bizonyára egyetértünk — úgy a műfaj kiváltságait, mint a nemzeti nagy eseményt és a szereplő személyek példabeszédszerűségét a legtökéletesebb összhangzásban foglalja magában. Nagy abban minden, kiváló, fenséges, elannyira, hogy az emberi lélek emelkedésére, fejlődésére, az erőfeszítés, küzdelem, haladás, mindenekfelett pedig a haza önzetlen szeretete érdekében iskola avagy nemzet alkalmasabb mű tárgyalását sohasem tűzhette ki.

* Folyóiratunk juniusi füzetében közöltük dr. Szánthó Károly úr rövid felszólalását a «Zrinyiász» olvastatása ellen. Örömmel közöljük ma dr. Kerékgyártó Elek úr lelkes fejtegetéseit, mely, azt hiszszük, meggyőző és igaz érveket hoz fel a «Zrinyiász» olvastatása mellett. Megjegyezzük, hogy több felszólalást is vettünk már tanítónőktől s mind a «Zrinyiász» olvastatása mellett. Ezekre alkalmilag még visszatérünk. *Szerk.*

Az a világ, melyet Zrinyi képvisel; a melyet az ő veszélyeket nem rettegő, de mégis mindenütt emberiesen viselkedő mivolta az ifjú képzelődése elé lerajzol, avagy lelki szemei elé csudaképen odavarázsol: kielégíthetetlen édes vágyat ébreszt a szép, a jó és az igaz iránt. S vajjon nem kedves dolog-e az ifjúnak ily világban élnie? Hatalmas és félelmes szenvedélyek váltakoznak az esemény folyamán, a melyek veszélyes és rossz oldalaikat elő-elő mutatják; de a melyeken mindig diadalmaskodik az emberi nagyság, az erkölcsi törvény. Az emberi természet számtalan alakot öltve tanulságos szerepeket játszik, a mi által aztán ez a mű nemcsak vonzó érdeket nyer, hanem valóságos életiskolává válik. S ha ez igaz: kitöröljük-e e művet leányiskoláink tananyagának a sorozatából? . . .

Avagy talán korai dolog az, ha 13—16 éves leányokkal ily klasszikus művet kimerítően igyekszünk megismertetni? Ez az aggodalom alaptalan, ha meggondoljuk, hogy a műveltebb államokban a remekírókat még a népiskolai növendékekkel is megismertetik és megszerettetik. Ők ugyanis abból az elvből indulnak ki, hogy a hazai irodalom közkincs levén, a maga részét abból mindenkinek ki kell vennie. S ha az egyén a hazai irodalmi művekben gyönyört talál, az esetben az irodalmi művek kelendőségének érdekében nem kell minduntalan az illetők hazafiságára apellálni. De meg mennél inkább gyarapodik ily nemes gyönyör hatása alatt erkölcsi és értelmi erőben a lélek, annál több szépséget fog az önmagából is kifejteni. S ha az ily gyönyörérzet fölébredését oly nemzeti mű által eszközölhetjük, a milyen a mi Zrinyiászunk, a melyben t. i. hazai történelem, hagyomány, korrajz, kormányzat, vallás, nemzeti szokás, gondolkozás, életmód, viselet, sőt családi jelenetek és nevelési következmények olyképen tüntetvék föl, hogy azok által az erény erősebbé, az igazság hódítóbbá, a nőiesség tiszteltebbé lesz, mint a milyennek napjainkban tapasztaljuk: az esetben érthető, hogy miért tulajdonítok én oly kifejezhetetlen fontosságot annak, hogy ez ép elme és tiszta szív remek alkotása a felsőbb leányiskolák, sőt a polgáriban is a tananyag sorát díszítse.

Mindezekkel azonban még korántsem mondtam el mindent, a mit a legtehetségesebb költői elme emez alkotásáról elsorolhatni lehetne. Én azt tapasztalom, hogy a Zrinyiász hatása semmi más mű által el nem érhető és ki nem pótolható. Terjedelmes volta éppen nem hátrányos, mivelhogy a mű hatása folytonosan fokozódik s a legelevenítőbb és legszebb gondolatok akként jelennek meg, mint oly teremtő szellemű egyéné, a ki gondos tanúlmányokat tett. Természetes aztán, ha e mű önkénytelenül is magával ragad; magába olvasztja a lélek eme magas képességekkel megáldott elme beszédét, s noha az alak nem mindig a legvonzóbb, de a tömör és válogatott gondolatok, nemkülönben a legvilágosabb elrendezés, valamint az örök igazságoknak jellemzetes kifejezései oly hatásossá teszik annak valamennyi jelenetét, mely a nemzeti közérdek ápolásában fölülmúlhatatlan. A Zrinyiászban ugyanis az a halhatatlan igazság nyer kifejezést, hogy a hazaszeretetet földön és égben egyaránt hervadhatatlan dicskoszorú övezi. E nagy igazság kijelentését általánossá kell tennünk; ugyanazért fokozódó hűséggel kell a Zrinyiászt tanulmányoznunk és az abban nyilvánuló elvek, elavulhatatlan erkölcsi erők iránt örök hűséget kell fejlesztenünk. Hazánknak ezekre az elvekre és erőkre mindenha szüksége lesz, tehát nemcsak a felsőbb leány- és polgári iskolák ajtóit kell azok számára kinyitnunk, hanem a legszegényebb falusi iskoláét is, sőt el kell azokat juttatnunk a kunyhókba is. Tehát minden oly helyre, hol az értelem ébredez s a szép, jó és igaz iránt feldobog a szív.

Különben azt mindenki tapasztalni fogja, a ki a Zrinyiásszal szeretettel foglalkozik, hogy abból a gyakorlati élet is rendkívül sokat meríthet. Az erkölcstan tanítására pl. első sorban kiváló részleteket talál; ugyanannyit találhat még a természetösmertető is az egyes gyönyörű leírásokban. Nem szabad tehát felednünk, hogy a szóban forgó műben költő és tudós a legáldásosabban működött össze, a mely tény minket arra ösztönözzön, hogy általában nagyobb figyelemben részesítsük ez anyagot s annak értékesítését ne csupán csak a költészeti órákra utaljuk.

Leányiskolákban a Zrinyiász, tekintve a női hajlamokat,

kiválóan alkalmas tananyag. Gyönyörködtető mivolta mellett könnyen megérthető is levén, belőle még a félénk természetű leányok is igen szépen felelnek. Mivel pedig az előadáshoz képzelődésük is hozzájárulhat, lassanként a gyenge előadású is annyira neki bátorodik, hogy egy-egy jelenetnél mind tovább-tovább időz, több-több eszme ragadja meg és köti le figyelmét, sorakoztatni kezdi a lényegest, nem tolja előtérbe a lényegtelent, huzamosabban fürkészi a cselekvés rugóit, néha még birál, következtet, ítél is, találóan összehasonlítgat s előttünk áll az öntudatos, az okosan gondolkozó leány.

Igaz, hogy ugyanezt Arany Toldijánál is tapasztalhatjuk, de ez mégis más világ. Más elemek uralkodnak benne; végig tárgyalni nagyon sok időt kiván s összegezni nem kis feladat. Azt nem vonom kétségbe, hogy szebb példázatot az akadályok legyőzésére az ifjú Toldi életénél alig találhatnánk; éppen úgy megragadó az a hálás szeretet, mely az ifjú lelkét eltölti, valamint az a nemtői vonzalom, a melylyel az édes anya gyermeke sorsán csüng; nem is emelkedhetik hang Toldi iskolai alkalmazása ellen sohasem. Mindazáltal Toldi nem oly tökéletes ember, mint Zrinyi, a hős. Lelki tökéletességeire nézve talán össze sem hasonlítható. Zrinyi egy magas gondolkozású, tévedésektől ment, gyarlóságoktól megtisztúlt, folyton emelkedő emberi nagyság. Nála még a vallásosság is a legszebben testvériesül az értelemmel; egy mindenha méltóságos, fáradhatatlan, gyöngéd, elismerő, igaz, valóban makula nélküli emberi alak; Toldi azonban gyakran vét saját boldogsága ellen s más jellegű igényeket szolgál.

E szempontokból kiindúlva, Toldi a Zrinyiászt sohasem fogja az iskolából kiszorítani, egymás mellett kell helyet foglalniok, s arra törekednünk, hogy eme két maradandó becsű mű egyetlen gondolkozó hazafira nézve se maradjon ismeretlen.

Nem mondom azt, hogy miként a Toldiból, úgy a Zrinyiászból is több részletet nem lehetne mellőzni. Jelenlegi viszonyaink között s az analitikai módszer gyümölcsözésének az érdekében, a kiméletes megrövidítések ajánlatosak. Ez által az ifjú kedélyre netalán unalmasan ható részlet is elmarad s a tanuló a lehető leg-

kellemesebb hatást zárja be kebelébe, a mely aztán őt az önképzésre bizonyára ösztönözni fogja.

Az, hogy a Zrinyiász nyelvezete nem behizelgő, nem ok az elítélésre. Ha azt a tanár kegyeletes színben tűnteti fel, az ifjú nemes lelkülete oly tiszteletben tartja, mint a várromot s álmodozva jár annak régi bűbája között.

Nézeteim értelmében én tehát különös jelentékenységet tulajdonítok «Az Adriai tenger Syrenája» közbecsű nagy eposzának, s annak ismeretét és tiszteletét oly nemzeti feladatnak tekintem, a melyet az iskolák is eszközölni tartoznak. A teremtő erő talán egy magyar nemzeti műben sem annyira szembeszökő, mint ebben; ugyanazért azt, mint az életforrást, minden embernek föl kell keresnie. Hogy pedig annak életadó vizét felsőbb és polgári leány-iskolai növendékeink is megfelelő módon élvezhessék, a magyar költészet- és irodalmi órák számát elodázhatatlanul szaporítani kell. Higyjük el már egyszer, hogy a jeles irodalmi művekben a legjelesebb nevelő eszközt bírja az iskola, ne bánjunk tehát azzal könnyelműen, felszínesen! Egyszersmind jelöljük ki azokat a műveket is, a melyeket föltétlenül tárgyalni kell, mivelhogy nálunk most már e tekintetben is az *összeköttetés* az irányadó. S ha ez így tart, Zrinyinek nem sok pártfogója marad . . .

Dr. Kerékgyártó Elek.

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

Megkezdjük az idén is, mint rendesen, az iskolai értesítők szemléjét. Sajnos, nem nyújthatunk ez által nőnevelésünk állapotáról ez évben sem teljes képet. Nőnevelő intézeteink nagy része — köztük épen az állami tanítónőképző intézetek — költséghiány miatt nem adnak ki évenként jelentéseket; sok intézet pedig elmulasztá azt folyóiratunk számára megküldeni. Ez az oka, hogy csupán a felsőbb leányiskoláknál lehet csaknem minden egyes intézet állapotát feltűntetnünk. A fővárosi polgári leányiskolák közül csupán egynek értesítőjét vettük, míg a vidéki polgári leányiskolák értesítői közül megkaptunk 30-at. Tisztelettel kérjük azért ez alkalommal azon nőnevelő intézetek igazgatóit, kik évi értesítőjüket eddig nekünk még be nem küldötték, szíveskedjenek ezt pótlólag megtenni, hogy szemlénket minél tökéletesebbé, s így a nőnevelés érdekében minél hasznosabbá tehessük.

I. *Felsőbb leányiskolák.*

1. Értesítő a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola 1890—91-iki iskola-évéről. Közli Berecz Antal igazgató.

Az iskolai év szeptember 1-én vette kezdetét; 1-én és 2-án történt a növendékek beiratása; 3-án és 4-én felvételi, 5-én és 6-án pedig a pótló és javító vizsgálatok volrak. A tanítás szept. 9-én iskolai ünnepélylyel vette kezdetét, a mikor az igazgató beköszöntő és munkára intő szavai s a Hymnus eléneklése után a tanulók felekezetenként külön termekbe gyülekeztek, hogy hitoktatóik alkalmi szent beszédeit meghallgassák s imádkozzanak.

A vallásos érzelmek fejlesztésére egész évben nagy gondot fordított az intézet. A tanítás naponként imával kezdődött és végződött, s minden hétfőn az első órában iskolai ájtatosságot tartottak, melyek üdvös hatással voltak a növendékek lelkületére. *Az egészségügyre* vonatkozólag rendkívül érdekes adatokat olvasunk a füzetben. A hosszú és szigorú tél sok kisebb betegséget okozott. A tornázásban részt vett 159 növendék — 288 közül. A tornázók testfejlődésére nézve az év elején és végén pontos méreteket tettek; ezekből kitűnt, hogy a test magassága növekedett 153-nál, változatlan maradt 6-nál, a test súlya növekedett 141-nél, nem változott 4-nél, fogyott 14-nél; a tüdő képessége emelkedett 99-nél, nem változott 38-nál, kisebbedett 22-nél. *Bebizonyúltnak tekinthető, hogy a tüdő képességének megállapodása s ijesztő kisebbedése leginkább azon 12—14 éves növendékeknél fordúl elő, kik a fűzőt erősebben kezdik használni!!* — *A tanítás* ez évben szorosan

a tanterv értelmében már a múlt évben elkészített részletes tanítási terv értelmében történt. A növendékek meglátogatták az állat- és a növénykertet, s a VI. ker. tanítónőképezde gyakorló iskolájában szerezték a gyakorlati tanításra vonatkozó ismereteiket. Rendes tanári értekezletet a testület 17-et tartott; de volt több osztály-értekezlet is. *Az iskola szertára* bőven el lévén látva mindennel, ez évben arra a könyvtárral együtt csak 890 frtot fordítottak.

A tanári testület a vallásoktatókkal együtt 29 tagból állott; köztük tanítónők: Bacherné Goldzieher Ilona, Bernáthné Stetina Róza (ez évben nyugdíjba helyeztetett), Bosányiné Edwards Ellen, Buzogány Ágnes, Egan Luiza, Hamvainé Lakos Mariska (kisegítő tanítónő volt), Juhász Krisztina, Odor Emilia, Odor Henrietta, Saffáry Irma, özv. Sólyom Sándorné, Végessné Bogya Irma és Bockelbergné Zimmermann Ilka.

A növendékek létszáma volt 288. *Vallás szerint:* róm. kath. 131, ág. ev. 18, ev. ref. 22, izraelita 117. *Nemzetiség szerint:* 287 magyar és 1 német. Az értesítőt *Berecz Antal* igazgató «Nehány őszinte szó a szülőkhöz» című dolgozata nyitja meg, melyben a szülőket az iskola nevelési feladatainak megoldására segítségül szólítja fel, kérvén azokat, hogy a gyermekek tanulása iránt tanusított érdeklődésük és gondosságuk által az iskolát támogassák. *Tandíj* egy évre 100 frt, beiratási díj 5 frt.

2. Értesítő a kolozsvári államilag segélyzett városi felsőbb leányiskola 1890—91-iki iskola-évéről. Kiadja az igazgatóság.

A tanév szept. 1-én vette kezdetét a beiratásokkal és felvételi vizsgálatokkal. A tanítás 9-én kezdődött s félbeszakadás nélkül szokott rendben folyt a tanév végeig. Az iskolának, mely ez évben ismételten folyamodott az államosításért, sok nélkülözést kellett szenvednie. A növendékek azonban a nélkülözött kényelemért kárpótlást találtak az iskola szellemében, «mely barátságos és szeretetteljes volt, s a szeretet melege által igyekezett a növendékek szellemét fejleszteni, az életre előkészíteni». Az iskola államosítása azóta megtörtént, s hihető, hogy a mi hiánya az iskolának eddig az anyagiakban volt, az a közokt. kormány atyai gondoskodása folytán rövid idő múlva pótolva lesz.

A tanári testület a hitoktatókkal együtt 11 tagból állott; köztük De Gerando Antonina igazgatón kívül tanítónők: Binder Laura, Butyka Vilma, Békésy Lila.

A növendékek létszáma 173; vallás és nemzetiség nincs kimutatva. A növendékek ez évben is, mint rendesen, *önképzőkört* alakítottak, melyben tehetségeiknek megfelelő módon dícséretes buzgalommal és lelkesültséggel munkálkodtak. *A tandíj* egy évre 20 frt, vidékiek részére 30 frt.; beiratási díj 1 frt és 50 kr. könyvtárilleték.

3. A temesvári m. kir. állami (bennlakással egybekapcsolt) **felsőbb leányiskola értesítője az 1890—91-iki tanévről. Hetedik évfolyam. Szerkesztette Márs its Rozin ideigl. igazgató.**

Az intézet évről-évre fejlődik. «Temesvárnak és vidékének művelt közönsége megértette az iskola irányát és czélját, méltányolta a magas kormány áldozatait, melylyel az intézetet felállította és fentartja. Elismerte az intézet tanári karának abbeli törekvését, hogy valláserkölcsös és nemzeties nevelés és tanítás által a vidék leánygyermekeit a jelen kornak megfelelő míveltséggel ruházza fel.» — A tanítás ünnepélyes «Veni Sancte» után szeptember 9-én kezdődött, miután már a megelőző napok-

ban megtartattak a beiratások, a felvételi és pótló vizsgálatok. Az első tanítási napon az intézet nagytermében összegyűlt növendéksereget a tanári testület jelenlétében üdvözölte az igazgatónő, kitartó serény munkára, a tanári testület iránti tiszteletre, s egymás iránti szeretetre buzdítván őket.

A tanári testület, a hitoktatókat is beleértve, 17 tagból állott, köztük 5 nő, ú. m. Marsits Rozin igazgató, Benedekné Indali Etelka, Indali Ilona, Ott Irma és Rauschmann Czeczilia.

A növendékek létszáma volt 124; ezek közül egész tandíjat fizetett 98, fél tandíjat 2, fel volt mentve 24. *Nemzetiségre* nézve: magyar 104, német 13, szerb 3, román 4. *Vallásra* nézve: róm. kath. 44, ág. evang. 5, ev. ref. 3, gör. kel. 7, izraelita 65.

A tanév zavartalanul folyt. A növendékek *magaviselete és szorgalma* igen jó volt, mit annak lehet tulajdonítani, hogy a tanári testület a vallás-erkölcsi nevelésre nagy gondot fordított. *Az egészségi állapot* is teljesen kielégítő volt; tömeges mulasztások nem fordultak elő. Az udvar nyári játszó, és téli korcsolyahelylyé alakíttatott át. Az internátusban lakott 31 növendék. Az internátusi nevelés díja 300 frt, zongoratanításért külön 50 frt.

Meleg elismeréssel emlékezik meg a jelentés Mártonfy Márton tanfelügyelő tevékenységéről, ki szóval és tettel előmozdította az iskola és a tanári testület érdekeit. Az évi vizsgálatok a tanfelügyelő s Berecz Antal miniszteri biztos elnöklete alatt tartattak meg. A tanév záró ünnepélylyel fejeztetett be.

4. A soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1890—91-iki iskolai évről. Huszadik évfolyam. Közli Marusák Pál igazgató.

A füzetben találjuk Marusák Pál igazgató visszatekintését az intézet 20 éves történetére. Kiemeljük ebből a következőket:

«Sopron város közönségének már 1870-ben kimondott elvi megállapodása alapján, az 1871. évi április 19-én tartott városi közgyűlés határozta el véglegesen, hogy Sopronban «felekezet nélküli felsőbb leányiskola állíttassék, melynek feladata legyen serdültebb leányoknak az elemi iskola bevégezte után természetükhöz és női hivatásukhoz illő nevelést és képeztetést adni». Az új iskola ugyanazon év okt. 3-án nyilt meg két osztálylyal és 32 növendékkel. Tantervében, melyet szakemberek javaslata után a városi iskolaszék dolgozott ki, a magyar és német nyelv, számtan, földrajz, természettudományok (természetrajz, természettan, vegytan), ének, rajz és szépírás szerepelnek mint rendes, a franczia nyelv mint rendkívüli tantárgy. A tanítás nyelve német és magyar. A heti óraszám mindkét osztályban, a franczia nyelvi órákkal együtt, 23. Állandó tanerőnek egyelőre csak egy igazgató, Reisz József nagyszombati polg. iskolai és képezdei tanár választatott; mellette óraadók, nagyobbrészt a helybeli középiskolák tanárai, alkalmaztattak, összesen 9-en. A tandíj egész évre 20 frt volt. Felvételi feltételek: 12 éves életkor, bevégzett teljes elemi iskola, vagy felvételi vizsgálat. Az iskola helyiségei: 2 tanterem és 1 szoba a tanszerek számára; költsége 4171 frt 76 kr. — Ime a szerény kezdet; az intézetnek csakhamar segítségére jő Trefort miniszter jóakarata, 2000 frt évi segélyben részesítvén 1874—75-től kezdve.

1881-től az állam veszi át az iskolát, mely ekkor új épületet is nyervén, azóta folyton fejlődik és erősödik.»

Az 1890—91-iki iskolai évet szeptember 6-án nyitották meg ünnepies igazgatói beszéddel, s a rendtartási szabályok felolvasásával. A tanítás teljesen a min. tanterv értelmében készült s jóváhagyott részletes tanmenet alapján történt, a tanítás eredménye s a növendékek szorgalma általában jó volt, a valláserkölcsi nevelésre kiváló gondot fordítottak. A tanulók egészségi állapota kedvező volt. Kiemelendő eseménye e tanévnek a tanári testület fizetésének emelése volt.

A tanári testület, a hitoktatókat is beleértve, 15 tagból állott, köztük 5 nő, ú. m. Tschürtz Oktávia (internátusi igazgatónő), Bründlné Prohászka Ottilia, Hanzély Irma, Reich Paula és Wagner Josefin.

A növendékek létszáma volt 151. Anyanyelv szerint: 87 magyar, 64 német. *Vallás szerint:* róm. kath. 53, ágost. ev. 60, av. ref. 1, izraelita 37. Az internátusban lakott 23 növendék. Az internátusi nevelés díja 300 frt, zongoratanításért külön 100 frt. Az iskolai tanítási díj 20 frt évenként, a beiratási díj 5 frt egyszersmindenkorra.

5. A szegedi községi felsőbb leányiskola értesítője az 1890—91-iki tanévről. Közli Czímer Károly igazgató.

A beiratások szept. első napjaiban befejeztetvén, a tanítás ünnepies «Veni Sancte» után szept 5-én megkezdődött. A vallásos érzelem fejlesztésére gond fordíttatott, s az iskola szeretetteljes fegyelme következtében a növendékek magaviselete igen jó volt, a tanulásbeli előmenetel is kielégítő volt. Az egészségi állapot általában kedvező volt.

A tanári testület 17 tagból állott; köztük 6 tanítónő, ú. m. Bock Julia, Erőssyné Szüts Julia, Fail Mártha, Krikkayné Barbaró Emma, Nemecskayné Fendt Malvin és Pillichné Szendrői Ilona.

A növendékek létszáma volt 271. Anyanyelvre 246 magyar, 17 német, 5 szerb, 3 román. Vallásra nézve: róm. kath. 150, gör. kel. 8, ev. ref. 10, ág. ev. 7, izraelita 96. *Tandíj* az 1—4. osztályban helybelieknél 6 frt, vidékieknél 8 frt, az 5—6. osztályban helybelieknél 20, vidékieknél 30 frt. A felsőbb leányiskolával kapcsolatosan jövőre női kereskedelmi tanfolyamot szándékoznak felállítani. A füzet elején egy rövid czikk agitál e tárgyban.

6. A trencséni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1890—91-iki tanévről. Közli Manyák Alajos igazgató.

A tanév, mint rendesen, szept. 1-én beiratásokkal kezdődött, a tanítás pedig szept. 4-én. Az egészségi állapot mind a tanári testületben, mind a növendékek között jó lévén, a tanítás zavartalanul folyt junius 26—27-ig, mikor is az évi vizsgálatok a tanfelügyelő s a miniszteri biztos jelenlétében megtartattak. Az intézetben isk. takarékpénztár voltÉnyi L. kezelésében; ez évben a betett összeg s a betevők száma is kisebb volt a rendesnél: az összes forgalom 557 frt 90 krt tett.

A tanári testület, a hitoktatókat és a kapcsolatos elemi iskolában működőket is beleértve, 14 tagból áll, köztük 6 tanítónő, ú. m. Botkáné Platthy Kamilla, Hell Francziska (internatusi igazgatónő), Kovács Stefánia, Vlahovicsné Indali Sarolta, Czink Antonia, Ényiné Mauks Gabriella.

A tanulók létszáma (az intézet csak négy osztályú) a felsőbb leányiskolában 80, az elemi iskolában 34, összesen 114. Nyelvi viszonyokra

nézve: magyar 102, magyar-német 9, magyar-tót 8. Vallásra nézve: róm. kath. 57, gör. kath. 1, ág. ev. 17, ev. ref. 1, izraelita 43. Az internátusban lakott 11. Az internátusi nevelés díja 200 frt. Az évi tandíj 20 frt, az elemi iskolában 10; minden növendék fizet ezenkívül egyszer mindenkorra 5, illetőleg 2 frt beiratási és évenként 2, illetőleg 1 frt könyvtárilletéket. A füzetben Mally Nándor tanár értekezik az «Én»-ről.

7. A m.-szigeti m. kir. állami felsőbb leányiskola s vele kapcsolatos elemi iskola értesítője az 1890—91-iki tanévről. Közli Marikowszky Menyhért igazgató.

A rendes tanítások, szept. 1—4-ig a beiratások folyván, szept. 5-én kezdődtek. A tanítás menetét megzavarta az a körülmény, hogy «az intéző körök túlzott óvatossága» az előadásokat február hónapban a himlőjárvány miatt beszüntette. *Szorgalom* és *magaviseletre* nézve a növendékek kifogástalanok voltak; a tanári testület mindent elkövetett a valláserkölcsi érzés fejlesztésére. *A tanítás* a min. tanterv értelmében készült részletes tanmenet szerint történt, miről Berecz Antal min. biztos máj. 20- és 21-én tett látogatása alkalmával is meggyőződvén: teljes elismerését fejezte ki. Az intézet fejlődését leginkább mutatja az, hogy ez évben megnyitották az V. osztályt, s jövőre az iskola ilyformán teljes 6 osztályú felsőbb leányiskolává válik.

A tanári testület létszáma volt, a hitoktatókat és kisegítő tanerőket is értve, 19, köztük 9 nő, ú. m. Barkóczine Dömök Antónia (internátusi igazgatónő), Gantz Zsófia, Quirsfeld Irén, özv. Ujházy Aladárné, Zagróczky Jolán, Degré Etelka, Dömök Luiza; az elemi iskolában Barthos Erzsébet és Dávidné Szilágyi Róza.

A növendékek létszáma az 5 felsőbb l. iskolai osztályban 95 volt, az elemi iskola 4 osztályában 62, összesen 157. *Anyanyelv* szerint volt a f. l. iskolában magyar 89, német 2, román 4. *Vallás szerint* róm. kath. 29, gör. kath. 8, ág. ev. 6, ev. ref. 25, izraelita 27. Az internátusban lakott 13. *Az internátusi* nevelés díja 250 frt a zongoratanítási díjjal együtt. *A tandíj* egész évre 20 frt.

8. A fiumei m. kir. állami elemi és felsőbb leányiskola értesítője az 1890—91-ik tanévről. Közli Lakos Károlyné igazgató.

Az igazgatói jelentés az intézet 15 évi fennállását ismertetve tér át a legutóbbi tanévre. A tanítás szept. 7-én ünnepélyes szent misével vette kezdetét, melyen az összes növendékek s a tanári testület is részt vett. A tanítás menetét megzavarták a ragályos betegségek, melyben több növendék szenvedett, s mely miatt márcz. hó folyamán a tanítás szünetelt.

A tanítói testület 15 tagból állott, köztük tanítónők: Lakos Károlyné igazgató, Babare Adél, Berthotyné Trinksz Fanni, Cattalinich Viktoria, Gross Leopoldina, Schmidtné Toborfy Albertina, Simonetti Klementina, Szegfy Emilia és Szegfy Ilona, Saint-Sulpice Jozefin.

A növendékek létszáma volt 233. Anyanyelvét tekintve: olasz 124, magyar 59, német 34, horvát 46.

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

†

Dr. HAYNALD LAJOS.

1816—1891.

Gyászjelentésekkel kezdjük havi szemlénket. A magyar kath. egyházat, a magyar tudományt és művészetet, a hazai tanügyet és nőnevelést nagy és pótolhatatlan veszteség érte a kalocsai bibornok-érseknek, dr. Haynald Lajosnak, folyó évi julius 4-én bekövetkezett halálával. Már rég kialudtak a fáklyák, melyek a nemes lelkű főpapot örök nyughelyére kisérték, rég elhangzottak koporsója és sírja fölött az áldást kérő szent imák és énekek; de a nagy lélek elköltözése folytán támadt fájdalom, a veszteségnek sújtó érzete ott sajog még és sokáig fog sajogni a szivekben. Mert ha volt főpap, ki népszerű volt a nemzet előtt, ki nagy volt az ész, a szív, a szó és a tett hatalma által, ki példát adott a hazafiságban, a művészet, tudomány és irodalom pártolásában, kinek lángeszénél csak könyörületessége és jótékonysága volt nagyobb: bizonyára Haynald volt az, kiért méltán hullnak az özvegyek és árvák könnyei, kit méltán siratott meg ravatalánál gyászba borulva a nemzet. Nagyszerű alapitványai, melyeket a nőnevelő intézetek javára tett, örök időkre hirdetik áldozatkészségét s a nőnevelés iránt való érdeklődését. Legyen áldás emlékezetén s áldás a műveken, melyeket nagy lelke teremtett.

†

Dr. BALLAGI MÓR.

Dr. Ballagi Mórt, a magyar tudományosság nagy nevű halottját, e hó harmadikán örök nyughelyére kisértük ki, s az ő elvesztése miatt érzett fájdalomban keressük és nem találjuk meg a vigasztaló, megnyugtató szavakat. A magyar tanitónők intézmé-

nyének alig volt lelkesebb és igazabb barátja, mint Ballagi Mór, kinek humanizmussal, a haladás és felvilágosodás eszméivel telt nemes lelke minden alkalmat megragadott a tanítónők érdekeinek előmozdítására. Mint a főváros tanügyi állapotának felvirágoztatásán fáradozó bizottsági tagnak, s mint a VI. ker. állami tanítónőképző intézet igazgató-tanácsosának alkalma nyílt nemcsak az intézmény támogatására, hanem az egyesek buzdítására, bátorítására és felsegítésére is, s folyóiratunk olvasói közt nagyon sokan vannak, kik velünk együtt szeretettel, hálával, kegyelettel emlékeznek a jóságos öregre, kinek pályánk kezdete óta oly sokat köszönhetünk. A VI. ker. állami polg. iskolai tanítónő-képző intézet igazgató-tanácsa, tanári testülete és növendék-serege sírva koszorúzták meg ravatalát, s az intézetben tartandó emlék-ünneppel is le fogják róni kegyeletük adóját. A nemes példaadásban gazdag életet, melynek emlékét áldva újítjuk fel gyakorta, az alkommal bővebben is fogjuk méltatni.

*

A győri állami tanítónőképző intézet új igazgatójává *Pataky Irma* szászvárosi állami f. leányiskolai tanítónőt, folyóiratunk munkatársát nevezte ki a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Pataky Irma éveken keresztül volt az ungvári g. kath. papárvalányház igazgatónője, több éven át volt magán leánynevelő intézete is, és így sok tapasztalattal, a nőnevelés és tanítás hiányainak ismeretével foglalja el új állását. Midőn tisztelt munkatársunkat kineveztetése alkalmával üdvözöljük, kívánjuk, hogy tapasztalatait a győri tanítónőképezde javára értekesítve, ép oly szeretetre és tiszteletre találjon új kartársai és Győrmegye közönsége részéről, mint a mily szeretettel és tisztelettel búcsúzott el tőle Hunyadmegye közönsége a «Hunyadmegyei Lapok» hasábjain. Ez erőt fog neki adni nehezebb, mert tágabb körű hivatása betöltésére, mely hogy minél teljesebb mértékben sikerüljön neki, hazai nőnevelésünk érdekében őszintén reméljük és kívánjuk.

*

A beszterczebányai felsőbb leányiskolában az eddigi internátusi igazgatónő *Hermann Róza* lett ideiglenesen egyedüli igazgatóvá. Kívánjuk, hogy munkássága szavazat legyen a nők arravalósága mellett! Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a kolozsvári felsőbb leányiskolában De Gerando Antonina egy évi szabadságidejére Binder Laura lett a helyettes igazgató.

*

A VI. ker. állami tanítónőképző intézetbe ez évben a szokottnál is tömegesebb volt a jelentkezés. Az intézet nagy épülete pedig a jelenlegi körülményekhez képest oly kicsiny, hogy a jelentkezők nagy részét vissza kellett utasítani. Daczára annak, hogy polgári iskolai tanítónőkben még oly nagy a hiány, hogy a hatóságok kénytelenek még ma is a polgári iskolánál, sőt a tanítónőképző intézeteknél is csupán elemi képesítéssel biró tanítónőket alkalmazni: a polg. tanítónőképző intézet felét is alig vehette fel a kitünő elemi isk. oklevéllel biró folyamodóknak. De nem vehette fel az intézet a nevelőintézetbe jelentkező fizető növendékeket sem, s a szülők nagy sajnálatára több mint 40 benlakó és fél-benlakó növendéket volt kénytelen az intézet visszautasítani, holott azoknak neveltetési díjából akár egy új épület emelése vált volna lehetségessé. Hír szerint tervben is van ez intézet részére egy új iskolai épület emelése, de mindeddig pénzügyi nehézségek miatt nem volt a terv megvalósítható.

*

Új polgári leányiskola Veszprémben. A vallás- és közoktatásügyi miniszter, a veszprémmegyei tanfelügyelőséghez intézett leirata szerint, megengedte, hogy a veszprémi angolkisasszonyok vezetése alatt álló nevelőintézet polgári leányiskolává szerveztessék át s egyúttal ezt a leányiskolát nyilvános joggal is felruházta. Hornig Károly báró megyés püspök az új iskola részére négy tantermű díszes épületet emeltetett, melyben a polgári leányiskola már a jövő hóban megnyilik. Az új iskolában minden szakra polgári iskolai okleveles tanítónők lesznek alkalmazva. Az intézet, mely *Soóky Sarolta* fejedelemasszony vezetése alatt áll, igazi magyar szellemben volt eddig is vezetve. (Népisk. Tanügy.)

*

Felsőbb leányiskola és polgári leányiskola Egerben. Az egri angol. kisasszonyok ama régi törekvését, hogy az intézetökben elhelyezett iskolákat újjászervezzék, mindeddig csupán helyiségeik szűk volta akadályozta. Most, hogy Zsendovics József prépost-kanonok s főegyházm. tanfelügyelő úr áldozatkészsége folytán négy szép tágas tanteremmel és nyolcz kisebb szobával nagyobbodott épületök, semmi sem áll többé útjában nemes czélú s Eger és vidéke leánynevelésügyének tökéletesítésére oly nagy befolyású terveik megvalósításának. Az új szervezet értelmében az intézet belső iskolája egy négy éves előkészítő tanfolyamból és a felsőbb leányiskola négy osztályából fog állni. Az intézet külső-iskolájában pedig megmarad a négy alsó elemi népiskolai osztály, az V. és VI. osztály helyébe azonban a polgári leányiskola négy osztálya lép, úgy, hogy a küszöbön álló tanévben a két első polgári leányiskolai osztályt

állítják fel, egy év múlva a III-dikat s két év múlva a IV-diket. Mindezen osztályok külön tantermekben lesznek elhelyezve.

*

Haynald jótékony alapítványai. A julius hóban elhunyt kalocsai érsek jótékony alapítványai meghaladják az 5 millió frtot. Az előttünk fekvő kimutatások szerint adott ugyanis: I. Egyházi célokra 1.828,934 frtot. II. Tan- és nevelésügyre 1.165,478 frtot. III. Tudomány, irodalom, művészetre 251,892 frtot. IV. Jótékonyságra 406,844 frtot. V. Hazai közgazdasági nagy célok (vasút, védtöltés, csatorna), uradalmi hasznos beruházásokra 1.245,446 frtot. Összesen 4.898,596 frtot. Ez összeghez járúl még a kalocsai zárda építkezésére folyóvá tett 120,000 frt. A végrendelet szerint a tanítóképző intézeti fiu- és leánynövendékek segélyezésére, tanítóképzésre, tanszerekre, nyugdíjakra stb. alapított «Haynald-alap» 600,000 frtot kap, s ezzel az alapítványok összege 5 millió 600 ezer frtra emelkedik.

*

Keztyűvarró-iskola Ó-Budán. Baross Gábor kereskedelmi miniszter a nők keresettképességének fejlesztését is gondjaiba vette. A hazai keztyűipar fejlesztése és az ó-budai polgárok anyagi helyzetének javítása czéljából Ó-Budán egy kurzust nyit a miniszter a szegényebb családok leányai számára. A kurzust a miniszteriumtól kiküldött iparfelügyelő s a budapesti keztyűs-ipartestület részéről megbízandó bizalmi férfiak fogják ellenőrizni, egy gyakorlott keztyűvarrónő vezetése mellett. Egyelőre 25, vagy legfölebb 50 növendéket vesznek föl. Budapesti leányokon kívül a kurzusban Hidegkút, Vörösvár, Kaláz és Pomáz községbeliek is vehetnek részt. A jelentkezők közül a budapestiek esetleg 40 kr., a vidékiek pedig 60 kr. napisegélyben fognak részesülni. Ó-Budán, remélhetőleg még ez évben, a főváros is megnyitja a polgári iskolával kapcsolatos nőipariskoláját, s így az ó-budai nők keresetképessége egyszerre jelentékenyen fog emelkedni.

*

A szegedi óvónő-képezde ez évben nem létesülhet. Tervben volt ugyanis Szegeden a felsőbb leányiskola V. és VI. osztályával kapcsolatban kisdedóvó-képző intézetet állítani fel. Szeged törvényhatósága, midőn juliusi közgyűlésében a képzőintézet felállítását elhatározta, a szegedi intelligens nők keresetképességét kívánta ez intézkedésével előmozdítani. A vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban az óvónő-képezdének a hatóság által tervezett fölállítását nem engedte meg. Az erről értesítő miniszteri leiratot itt közöljük: «Bármennyire méltánylom is a közönségnek a kisdedóvóképzés előmozdítására irányuló törekvéseit: egy óvónő-képezdének oly módon való ideiglenes fölállítását, hogy az a fel-

sőbb leányiskola V. és VI. osztályaival kapcsolatban létesíttessék — megengedhetőnek nem tartom. A felsőbb leányiskola és kisdedóvónő-képezde egymástól teljesen eltérő tanczél szolgálatára van hivatva, s az ez által megkívánt tantervi különbözetek kizárják a lehetőséget, hogy a kétféle tanintézet sajátképi föladatának koczkáztatása nélkül, organikus kapcsolatba hozható lenne. Ennek folytán az 1891. évi XV. törvényczikk 32. §-ára való hivatkozással, mely a kisdedóvónő-képző intézetek tantervének megállapítását rám ruházza, felhívom a közönséget, hogy a szóban levő intézetnek a tervezett módon való létesítésétől álljon el. A mi a közönségnek azon további kérelmét illeti, hogy Szegeden annak idején egy állandó nőképezdét létesítsek: ezt a körülményekhez képest fontolóra veendem. Szepes-Mindszent, 1891 aug. 28. Gróf Csáky s. k.»

*

A tanítónők nyugdíjazásáról az új nyugdíj-törvényjavaslat a következő módon gondoskodik:

«5. §. A nőtanítók a férfitanítókkal az ellátási igény elbírálásánál úgy a jogok mint a kötelezettségek tekintetében egyenlőknek tekintendők.

A férj azonban neje után annak 3 havi fizetésével, illetve ha nyugdíjas állapotban halt el három havi nyugdíjával felérő temetkezési járulékon kívül semminemű részeltetésre igényt nem tarthat.

6. §. A nő-tanító saját alkalmazása után őt megillető nyugdíjra, vagy végkielégítésre az esetben is tarthat igényt, ha férje még életben van, vagy aztán külön ellátást élvez s folytonos ellátását akkor is megtarthatja, ha férje után később részesül csak ellátásban, vagy ha újra férjhez megy.

7. §. Ha az özvegy segélypénzt húz, akkor egy gyermekre nem számíttatik külön gyámpénz, hanem az egy gyermek levonásával a többi fejenkint az anyát megillető ellátásnak $^1/_6$-át kapja.

A gyámpénznek valamennyi gyermekre eső összege azonban az özvegyi ellátás összegét meg nem haladhatja.

A nő-tanító árvái, minthogy atyjok az 5. §-ban foglalt korlátozás folytán özvegyi ellátásban nem részesülhet, szülőtlen árvákul tekintendők és róluk az alább következő §. értelmében kell gondoskodni, oly módon, hogy az árvagyámpénz alaptételének kiszámítása akként eszközlendő, mintha az atya özvegyi ellátásához igénynyel bírna.

8. §. A teljesen szülőtlen árvák, ha csak egyik szülőjük működött a tanítói pályán, fejenkint a fentebbi §. értelmében számítandó gyámpénzen felül még 25 frtot kapnak; ha mind a két szülőjük tanító volt, úgy mindenik szülőjük után külön-külön számítandó gyámpénzen kívül

még 50 frtot nyernek. A teljesen szülőtlen és vagyontalan árvák az őket megilletendett gyámpénz fejében 3 éves koruktól kezdve árvaházakban neveltetnek, úgyszintén azon vagyontalan árvák, kik teljesen szülőtlenekül tekintendők, mivel egyik szülőjük a házassági elválás, vagy valami saját hibája miatt nyugdíját elvesztette, vagy ilyet nem is nyert, utóbbiak azonban csak az esetben, ha életben maradt szülejük kérelmezné, vagy az 1868 : 38. törvényczikk 4. §-a értelmében gyámkirendelés szüksége forogna fenn, vagy ha az életben maradt szülő magaviselete miatt az illetékes hatóság az árva érdekében kívánatosnak tartaná.

Az ily árvák gyámpénze neveltetésük tartama alatt a nyugdíjalapból az illető árvaház javára szolgáltatik ki.

E czélnak megfelelő árvaházak létesítésére és ezek fentartási költségeinek fedezésére az országos tanítói nyugdíjalap rendkívüli jövedelmei és annak előre nem látott bevételei fordítandók.»

*

Egészséges ruhadarab. Ma, midőn a női divat annyit vét főként a szoros fűzők viselése által, az egészségtan legelemibb törvényei ellen, kötelességünknek tartjuk, hogy az anyák és nevelőnők figyelmét egy oly találmányra hívjuk fel, mely hivatva van jóvá tenni azt, mit a czélszerűtlen fűződerekak viselése okozott. *Edwards Ellen* úrnő (Budapest, hatvani-utcza 8.) oly szerkezetű fűződerekak készítésére nyert szabadalmat, melyek a lélegzést, emésztést és vérkeringést teljességgel nem akadályozzák, kényelmes, kellemes és csinos viseletet szolgáltatnak, melyet ez okból főként serdülő leányok s beteges nők számára a legkiválóbb orvosi szaktekintélyek is ajánlanak.

*

A Mária-Dorothea-egylet tanítónői szakosztályai, melyek iránt az egyesület elnöke, gr. Csáky Albinné melegen érdeklődik, e hóban megkezdik tevékenységüket. Örömmel és érdeklődéssel várjuk a jelentéseket munkálkodásuk eredményéről s híven közöljük is azokat. Eddig legnépesebb a vidéki szakosztályok között a kolozsvári; ezután következik az újvidéki, mely már is 50 taggal birván, hazánk véghatárán lelkes és elismerésre méltó munkát végez. A pozsonyi szakosztály még mindig alakulóban van, a fiumeiről pedig alakulása óta semmi hírt sem vettünk. Reméljük, hogy a szakosztályok száma ez évben szaporodni is fog, mert úgy hallottuk, hogy az aradi, győri és kassai lelkes tanítónők már tervbe vették a szakosztály megalakítását. A *budapesti* szakosztály első ülése szept. 19-én lesz. Tételei : A nők mint orvosok. Előadja *György Aladár*. *Az osztályozás* (vitatétel). Előadja *Komáry Erzsi*. Az elnökség lapunk útján is kéri a fővárosi tanítónőket, minél tömegesebb megjelenésre.

IRODALOM.

A magyarországi néptanítók 1891. évi augusztus hó 20—23. napjain Budapesten tartott negyedik egyetemes gyűlésének naplója. Szerkesztette Somlyay József, kiadta a rendező-bizottság. Nagy 8-adrét alakú 523 lapnyi terjedelmes kötet az, mely, mint a magyarországi néptanítók IV. egyetemes gyűlésének naplója, előttünk fekszik. Az egyetemes gyűlésen végzett komoly és nagyértékű munkálkodásukról adnak számot e kötetben Magyarország néptanítói, s hála és elismerés illeti a rendező-bizottságot, mely a becsületesen és lelkesülten végzett munkának maradandó emléket állított e naplóban s nem kímélve a költséget, oly teljessé igyekezett azt tenni, hogy a késő utókor is világos képet nyerhet általa a gyűlés lefolyásáról, a szellemről, mely azt átlengé s az eszmékről, melyek azt élteték. De hála és elismerés illeti a szerkesztőt, Somlyay József urat is, ki az összeállítás munkáját nemcsak szorgalommal, de szeretettel és szakértelemmel végezte. A kötetet Szathmáry György min. tanácsosnak, a tanítógyűlés volt elnökének igen sikerült arczképe diszíti. Népoktatásunk népszerű vezetőjének képe csak emeli becsét az emléknek, mely kétségtelenül szent lesz a népoktatással foglalkozók előtt széles e hazában. Bővebb ismertetés helyett hadd álljon itt, részben legalább, a szerkesztőnek a kötet elején olvashatóelőszava:

«Régi vágynak, évtizedet meghaladott óhajtásnak volt megtestesülése a IV. egyet. tanítógyűlés; a szent lelkesedéssel végzett munkának képe s hű kifejezője akar lenni e *Napló*.

Az a kép, melyet e könyv bemutat, tanúságot tesz először arról, hogy a nemzeti népnevelés igénytelen napszámosai feladatukat nem látják még megoldva azzal, ha az iskola falain belül hivatásszerű kötelmeiknek eleget tesznek; de tudják és mélyen át is érzik, hogy a népnevelés előmozdítása érdekében nagy és igen fontos feladat várakozik még rájok az iskola falain kívül is, s hogy e feladat nem áll másban, mint a neveléssel és oktatással egybefüggő kérdések tanulmányozásában, s a gyűjtött ismereteknek a szerzett tapasztalatoknak egymás közt való kicserélésében.

Ez élénk kötelességérzet hozta létre a IV. egyet. tanítógyűlést. És eljöttek az ország minden vidékéről, felekezeti és nemzeti különbség nélkül, ezret meghaladó számban a nemzet legszerényebb napszámosai, hogy bizonyságot tegyenek arról, mikép az államéletben reájok várakozó nagy feladatoknak megfelelni lelkök mélyéből törekszenek, s hogy az eszmét, melynek szolgálatába szegődtek, szívvel-lélekkel szolgálni szent kötelességüknek ismerik. E Napló holt betűi tegyenek róla tanúságot, hogy mily sikere volt a hazai tanítóság ez újabbi összejövetelének s tanácskozásainak.»

És a Napló méltó erre a tanúságtételre. Míg egyrészt a IV. egyetemes tanítógyűlés történetét adja elő, híven rajzolva azokat a küzdelmeket, melyek árán lehetséges volt néhány lelkes, a munkában, a hitben és szeretetben soha nem lankadó tanférfinak a gyűlést megteremteni, ezer nehézség és ezer akadály között is létrehozni, másrészt közli pontosan azokat az előadásokat, melyekben a lelkes kis sereg törekvéseit, vágyait, hiányait és panaszait elősorolja, azokat az eszméket, melyek a gyűlésen elhangozván, ezerek és ezerek lelkében gyújtották meg a rokon-érzésnek, a lelkesedésnek szent tüzét, lelkesítve az egész hazai tanítóságot a magyar népnevelés érdekében nemes, kitartó munkára. Hiszszük, hogy a Napló e szent tüzet éleszteni, s mind nagyobb-nagyobb körre terjeszteni képes lesz, s épen ezért kívánunk neki minél nagyobb olvasó közönséget.

*

A MAGYAR KÖZÉPOSZTÁLY HÁZI NEVELÉSE NAPJAINKBAN. Irta *Révész Lajos*. Kiadja a t.-szt-mártoni magyar-nyomda.

Nagyon gyarló külső kiállításban, a vidéki nyomdák szegényes ízlésével egy kis füzetke lép elénk, melynek lapjait forgatva érdeklődéssel látjuk, hogy a házinevelés hiányait jól ismerő, eleven tollú író műve került a kezünkbe, ki bár határozott utasításokat a házi nevelésnek miként való vezetésére nem ad a hiányok és hibák humoros feltüntetésével képes a laikus közönséget gondolkodásra ébreszteni és a viszonyok javítására serkenteni. A kis mű, mely megérdemli, hogy útat találjon a középosztálybeli családok olvasó-asztalára, több fejezetre oszlik, melyekben az író a magyar középosztály házi nevelésére legnagyobb hatással biró tényezőket mutatja be. A fejezetek címei: A dada. A kis franczia lány. A gouvernante. A nevelő úr. A figyelemreméltó művecskét ajánljuk olvasóink figyelmébe.

*

VÁLOGATOTT KÖLTŐI OLVASMÁNYOK, A KÖLTŐK RÖVID ÉLETRAJZAVAL. A középiskolák, polgári iskolák, valamint egyéb hasonczélú tanintézetek növendékei használatára. Magyarázó jegyzetekkel ellátva szerkesztette *Koleszár Mihály*. Második javított és bővített kiadás. Ára 1.20. Sopron, 1891. Litfass Károly könyv- és müintézete.

E hosszú czímet viselő költészeti gyűjtemény iskolai használatra van ugyan szánva, de olcsóságánál, gazdag tartalmánál s magyarázó jegyzeteinél fogva mint ifjúsági és népolvasmány tarthat leginkább számot az elterjedésre. A gyűjtemény három részből áll. A két első részben összesen 45 költőtől összeválogatott harmadfélszáz költeményt tartalmaz. Képviselve van gazdagon minden műfaj a leggazdagabb változatosságban, melyben az ifjúság szavalásra s alkalmi ünnepélyekre szebbnél szebb darabokat talál. Legkiválóbb gyermekversíróink Győry Vilmos és Pósa Lajos legszebb darabjaikkal vannak képviselve e gyűjteményben. Az életrajzok könnyű, egyszerű stylusban vannak megszerkesztve, de rövidségüknél fogva (8—10 sorból áll egy-egy életrajz) természetesen kissé szárazak. Mint ifjúsági és népkönyvet ajánljuk az olvasó közönség figyelmébe.

*

TEST- ÉS EGÉSZSÉGTAN. Tanító, tanítónő-óvóképezdék és a müvelt közönség használatára. Irta *dr. Schermann Adolf*. Negyedik javított kiadás. Budapest, 1891. Révay testvérek kiadása. Ára 2 frt.

Schermann könyve, melynek első kiadása úttörő munka volt irodalmunkban, mindig mint alapos tudományossággal írt kiváló szakmunka volt ismeretes a szakemberek előtt. Örömmel konstatálhatjuk, hogy e jeles munka kiadásról-kiadásra tökéletesedett s mindinkább számot vetve a tanulók fejlettségével és szükségleteivel, használhatóbbá és élvezhetőbbé vált. Javára vált a műnek ugyanis, hogy a boncztani részből a csontok ismeretére vonatkozó, sok, a képezdei ifjúságra nézve bár érdekes, — de fölösleges részlet kimaradt, ellenben az egész mű a közegészségügyre vonatkozó ismeretekkel bővült. A képzőintézeti növendékek számára még mindig terjedelmes ugyan (180 nagy 8-adrét lap) s az ára is jelentékeny, nem is bír egy-két újabb egészségtan-irónk fülbemászó magyaros irályával; de mint kitűnő alapossággal írt szakmunka ma is ritkítja párját s ezért mint rendkívül hasznos segédkönyvet bátran ajánlhatjuk képzőintézeti tanítványoknak.

*

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK. Fali minták az elemi szabadkézi és ékítményes rajzoktatáshoz. Tervezte, rajzolta, bevezetéssel és magyarázó szöveggel ellátta *Várdai Szilárd*.

Rajzoktatásunkra nézve nagyjelentőségű esemény e gyűjtemény megjelenése, melyet az «Eggenberger-féle» könyvkereskedés adott ki.

Addig is, míg ismertetésüknek sorát ejtjük, felhívjuk rá olvasóink figyelmét.

*

Stampfel Károly, a jónevű pozsonyi könyvkiadó-czég következő jól szerkesztett zsebnaptárakat küldötte be szerkesztőségünkhöz: 1. Tanítók naptára. 2. Tanárok naptára. 3. Zsebnaptár tanítónők számára és 4. Zsebkönyv Magyarország leánynövendékei számára.

*

Földrajzi olvasókönyv és példatár, vezérkönyvvel együtt. 50 darab aranynyal jutalmazott pályamű. Irták Peres Sándor és Wagner István.